

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Tuntematon taustavoima

Toimintatutkimus kustannustoimittajan työstä

Johanna Leino

Kirjallisuus

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Humanistinen osasto

7.6.2022

Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta

Humanistinen osasto

Kirjallisuus

Leino, Johanna J.: Tuntematon taustavoima. Toimintatutkimus kustannustoimittajan työstä.

Pro gradu-tutkielma, 73 sivua, 3 liitettä (11 sivua)

Tutkielman ohjaaja: professori Risto Turunen

Kesäkuu 2022

Asiasanat: kustannustoimittaja, kustantaminen, kustannusala, toimintatutkimus, teemahaastattelu, havainnointi, tutkimuspäiväkirja

Tässä tutkielmassa käsittelen oman toimitustyöni kautta kustannustoimittajan työtä, kustannustoimittajan ja tekstin suhteen syntymistä ja sen muuttumista. Lisäksi tarkastelen kustannustoimittajan ja kirjailijan välistä yhteistyötä ja sen vaikutuksia kustannustoimittajan ja tekstin suhteen syntymiseen ja muuttumiseen. Teen läpileikkauksen kustantamiseen toimintana sekä tarkastelen kirjailijan kirjoitusprosessia ja painetun kirjan aseman muutoksia ja sen vaikutuksia kustannusalaan.

Tutkimusmenetelmiäni ovat toimintatutkimus, havainnointi ja teemahaastattelu. Lähtökohtana on tutkia nimenomaan omaa työskentelyäni kustannustoimittajana. Olennaista on myös se, että tuotan tutkimusaineistoni itse. Tutkimusaineistoni koostuu tutkimuspäiväkirjasta, kirjailijan haastattelusta ja kustantajan kanssa käymäni keskustelun muistiinpanoista. Minulla on tässä tutkimuksessa kaksoisrooli, sillä olen sekä tutkijana että tutkimuksen kohteena.

Analyysissä käy ilmi, että suhteeni tekstiin muuttui pikku hiljaa työn edetessä ja kustannustoimittajana suhteeni tekstiin syveni paljon enemmän verrattuna viihtyvään lukijaan. Kirjailijan kanssa tekemäni yhteistyö vaikutti myös minun ja tekstin suhteeseen, sillä keskustelemalla kirjailijan kanssa sain "sisäpiiritietoa" kirjan sisällöstä, jolloin pääsin luomaan suhdetta tekstiin muutenkin kuin pelkästään omien tulkintojeni pohjalta.

University of Eastern Finland, Philosophical Faculty

School of Humanities

Literature

Leino, Johanna J.: The Unknown Background Force – An Action Research About the Work of a Copy Editor.

Master's Thesis, 73 pages, 3 appendix (11 pages)

Supervisor: professor Risto Turunen

June 2022

Keywords: copy editor, publishing, action research, theme interview, observation, research journal

This thesis examines the work of a copy editor and the relationship between the copy editor and the text through my own copy editor's work. In addition, I will be examining the cooperation between the copy editor and the author and its affects on the relationship between the copy editor and the text. I am also going to take a look at publishing as an activity, the author's writing process and the changes in printed book's status and its affects on the publishing.

The research methods are action research, observation, and theme interview. The premise is to examine my own work as a copy editor. I have formed my research material myself. It consists of a research journal, an interview with the author and the notes I made while discussing with the publisher. I am both the researcher and the research subject at the same time.

The analysis shows that as a copy editor my relationship with the text formed slowly and became more deeper compared to another reader. I got more information about the book while working with the author: then I could form my relationship with the text in different way than just based on my own interpretations.

Sisältö

1	Johdanto.....	4
1.1	Tutkimusaineisto.....	6
1.2	Aiempi tutkimus.....	7
2	Tutkimuksen teoreettis-metodologiset lähtökohdat	10
2.1	Toimintatutkimus.....	10
2.2	Tutkimushaastattelu.....	18
2.3	Tutkimuseettinen pohdinta	20
3	Kustantaminen toimintana.....	24
3.1	Kustantajan ja kustantamon tehtävät.....	26
3.2	Kustannusprosessi: käsikirjoituksesta kirjaksi	27
3.3	Kustannustoimittajan työnkuva.....	31
3.4	Kirjailijan kirjoitusprosessi	35
3.5	Painetun kirjan asema ja vaikutukset kustannusalaan	37
4	Toisen tekstiä toimittamassa – tutkimusaineiston analyysi	41
4.1	Kustannustoimittajan ja tekstin suhde	41
4.2	Kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyö.....	47
5	Lopuksi.....	54
	Lähteet.....	57
	Liitteet.....	61

1 Johdanto

Lähes aina kertoessani, että minusta tulee tulevaisuudessa kustannustoimittaja, saan vastaukseksi ihmetteleviä kysymyksiä: "Mitä se tarkoittaa? Mitä kustannustoimittaja tekee?" Kustannustoimittajan ammatti ja työnkuva ovat melko tuntemattomia, vaikka heidän työllään on olennainen rooli kirjan matkassa käsikirjoituksesta kauppojen hyllyille. **Opi olemaan – Opiskelun ja ammattitietoisuuden tietopankki** määrittelee nettisivuillaan kustannustoimittajan seuraavasti:

Kustannustoimittajat työskentelevät kirjankustantamoissa. He toimivat yhdyshenkilöinä kustantamon ja kirjailijoiden välillä. Tehtäviin kuuluu arvioida käsikirjoituksia, antaa palautetta teksteistä ja osallistua kirjojen markkinointiin. Kustannustoimittajalta vaaditaan hyvää suomen kielen taitoa, yleissivistystä, kirjallisuuden tuntemusta ja yhteistyötaitoja. (opiolemaan.fi).

Tutkin pro gradu-tutkielmassani oman toimitustyöni kautta kustannustoimittajan työtä sekä kustannustoimittajan ja toimitettavan tekstin suhdetta, sen syntymistä ja muuttumista työn edetessä. Tarkastelen kustannustoimittajan ja kirjailijan välistä yhteistyötä ja sen vaikutuksia kustannustoimittajan ja tekstin suhteen syntymiseen ja muuttumiseen. Käyn kustantajan tehtävät ja kustannusprosessin vaiheet läpi pääpiirteittäin, sillä tutkimukseni fokus on kustannustoimittajan työssä ja siinä, mitä se konkreettisesti tarkoittaa. Tutkimukseni ja kustannustoimittajan työn kannalta on kuitenkin tärkeää ymmärtää myös kirjailijan ajatusmaailmaa, koska silloin on helpompi tunnistaa esimerkiksi kirjailijan toistuvia tekstuaalisia maneeereja. Tämän vuoksi sivuan hieman käsikirjoituksen syntymistä ja kirjoitusprosessia kirjailijan näkökulmasta. Myös tutkimushaastattelussa tulee ilmi kirjailijan taustaa liittyen kirjoittamiseen ja kirjailijan ammattiin, joten tästäkin syystä on relevanttia avata käsikirjoituksen syntymisen prosessia. Pohdin myös painetun kirjan aseman muuttumista digitalisoituvassa yhteiskunnassa sekä sen vaikutuksia kustannustoimintaan e- ja äänikirjojen yleistymisen kautta.

Omaa työskentelyäni kustannustoimittajana lähestyn toimintatutkimuksen ja autoetnografian periaatteiden mukaisesti. Tästä osin keskeisinä menetelminä ovat havainnointi itsereflektion ja niistä muodostuvat muistiinpanot ja tutkimuspäiväkirja. Kirjailijan näkökulma aiheeseen on puolestaan

dokumentoitu teemahaastattelulla. Ja koska kyseessä on ihmiseen kohdistuva tutkimus, on tutkimukseni kannalta välttämätöntä ottaa huomioon tutkimusetiikkaan liittyvät seikat.

Tutkimuksen taustana on kesällä 2021 suorittamani asiantuntijuutta kehittävä työharjoittelu **Reuna Kustantamo ja kirjakauppa Oy:ssä**, joka on vuonna 2013 perustettu kustantamo (nyk. Reuna Publishing House) Kouvolan Myllykoskella. Reuna julkaisee koti- ja ulkomaista kauno- ja tietokirjallisuutta. Kustantamo vaihtoi omistajaa 1.1.2022 ja samalla nimikin muuttui Reuna Kustantamosta **Reuna Publishing Houseksi**. Yrityskaupoista teki poikkeuksellisen se, että kirjailijat ostivat kustantamonsa. Tällaiset yrityskaupat ovat Suomen oloissa tiettävästi harvinaista. (Leino 2022; Tornaesus 2022:2.)

Työharjoittelu avasi minulle oven kustannusalalle. Sain mahdollisuuden harjoitella kustannustoimittajan työtä ja kerryttää itselleni arvokasta työkokemusta kustannusalalta. Halusin tutkielman aiheen linkittyvän kyseiseen työharjoitteluun, sillä jo ensimmäisinä päivinä huomasin kustannusalan kiinnostavan minua koko ajan enemmän ja enemmän. Myös ajankäytön kannalta oli järkevää yhdistää kustannustoimittajan työ ja pro gradu -tutkielma, sillä tein toimitustyötä elokuusta 2021 aina helmikuuhun 2022 saakka.

Tutkielman tavoitteena on tutkia ja tehdä tunnetuksi melko tuntematonta ammattia sekä muodostaa realistinen kuva kustannustoimittajan työstä. Tutkimuksestani tekee relevantin se, että olen sekä työn tutkija että sen tekijä sekä kustannustoimittajan työn tutkimuksen vähäinen määrä.

Tutkimuksen aihe ja tavoite kiteytyvät seuraaviksi tutkimuskysymyksiksi:

- 1) Mihin kustannustoimittajaa tarvitaan?
- 2) Millaista on muokata toisen tuottamaa tekstiä?
- 3) Miten kustannustoimittajan ja tekstin suhde muuttuu työn edetessä?
- 4) Miten kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyö vaikuttaa kustannustoimittajan ja tekstin suhteen syntymiseen/muuttumiseen?

1.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu niin sanotusta itse tuotetusta aineistosta: tutkimuspäiväkirjasta, kirjailijan haastattelusta ja toimitettavasta tekstistä. Lisäksi olennainen aineiston osa on muistiinpanot kustantajan kanssa käymäni keskustelut ja häneltä saadut kommentit toimitustyön etenemisestä. Aloittelevalle kustannustoimittajalle tällainen vuorovaikutus kokeneen ammattilaisen kanssa on arvokasta oppia ja varmistusta prosessin korrektista etenemisestä.

Tutkimuspäiväkirjalla tarkoitan tässä yhteydessä muistiinpanoja, joita olen tehnyt sekä käsin että tietokoneella ja koonnut ne lopuksi yhdeksi digitaaliseksi versioksi. Päiväkirjaan olen kerännyt havaintoja omasta työskentelystäni, kirjailijan tekstuaalisista maneeereista ja oivalluksiani kustantajan kommenttien pohjalta. Tutkimuspäiväkirjan merkinnät eivät ala aivan samaan aikaan kuin itse toimitustyö. Toimintatavat selkiytyvät vasta ohjaajan kanssa käydyn keskustelun sekä seminaarissa saamani ohjeistuksien myötä. Pohdin suhdettani omaan työhöni ja perusteluita tekemiini korjausehdotuksiin. Havainnoin ja reflektoin omaa työskentelyäni kokemattomana ja aloittelevana kustannustoimittajana. Olen avannut myös omia ajatuksia ja tunteita, vaikka tieteellisen tutkimuksen kannalta emotionaalinen näkökulma ei ole se kaikkein kiinnostavin, mutta koen tämänkin näkökulman esille tuomisen tärkeäksi, sillä kyseessä on kuitenkin ihmiseen kohdistuva tutkimus. Oman työn ja työskentelyn tutkimiseen liittyy myös haasteita ja minun täytyykin tutkijana osata asettua ulkopuoliseksi ja tarkastella omaa työskentelyäni kriittisesti ja pohtivasti.

Kirjailijan teemahaastattelussa esitin hänelle kysymyksiä hänen kokemuksistaan kirjoittamisesta, kustannusprosessista ja aloittelevan kustannustoimittajan kanssa työskentelystä. Haastattelukysymykset (liite 1) on jaettu viiteen eri teemaan (A-E):

- A. kirjailijan ammatti
- B. kirjoittaminen
- C. kustantamon valinta/kustannusprosessi
- D. kirjailijan ja kustannustoimittajan välinen yhteistyö
- E. toiveet/odotukset.

Jokainen teema sisältää 4–5 aiheeseen liittyvää kysymystä. Tutkimukseni kannalta on olennaista saada mukaan myös kirjailijan näkökulma, sillä kustannustoimittajan ja kirjailijan yhteistyö on tärkeässä roolissa kustannusprosessissa sekä kirjailija kokee kustannusprosessin eri vaiheet varmasti eri tavalla kuin kustannustoimittaja tai muu kustantamon edustaja. Lisäksi kirjailijan havainnot työskentelystäni tuovat uutta perspektiiviä itsehavainnointiini.

Ensimmäiseksi toimitustyökseni sain kuopiolaisen kirjailijan Minna Mikkasen dekkarin **Mustissa vesissä** (2022), joka ilmestyi maaliskuussa 2022 Mikkasen toisena julkaistuna teoksena. Hänen esikoisteoksensa **Kotijoukot** oli julkaistu keväällä 2020. **Mustissa vesissä** takakansi kertoo kirjasta seuraavaa:

Pihla ja Henri ostavat keltaisen mummonmökin lammen rannalta. Edessä ensimmäinen kesä omalla mökillä luonnonrauhassa. Kaikki on täydellistä. Mikä voisi mennä pieleen? Pitkät viikot yksin mökillä, naapurimökin miehen outo käytös, kummia puhuva Alina-mummo ja kuin tyhjästä ilmestyvä soutilija saavat Pihlan mielikuvituksen laukkaamaan. Kun suon mustista vesistä pulpahtaa vuosia aiemmin kadonneen naisen ruumis ja naapurin naisystävä katoaa jättäen jälkeensä vain kumisaappaan, Pihla päättää selvittää, mitä maalaisidylli todellisuudessa kätkee sisäänsä. Koituuko Pihlan uteliaisuus hänen kohtalokseen? (Mikkanen 2022.)

Teos on yhdistelmä jännitystä ja kiellettyä intohimoa. Siinä kuvataan suomalaista luontoa ja maisemaa, joka kätkee sisäänsä synkkiä salaisuuksia ja vaiettuja tunteita.

1.2 Aiempi tutkimus

Etsiessäni aiempaa tutkimusta kustannustoimittajan työstä ja ylipäätään kustannusalasta, huomasin, että kustannustoimittajan roolia on kyllä tutkittu, mutta löytämäni tutkimukset, lähinnä pro gradut keskittyvät enimmäkseen kustannustoimittajan rooliin kaunokirjallisuuden kääntämisen kautta. Oona Juutinen tutkii pro gradu- tutkielmassaan **Näin selkeämpi? - kustannustoimittajan rooli kaunokirjallisen käännöksen tuotantoprosessissa** (2020). Kyseessä on tapaustutkimus, jonka aineisto koostuu neljästä pienoisoromaanikäännöksestä ja kustannustoimittajan käännöksiin tekemistä korjausehdotuksista. Inkeri Silvennoinen puolestaan tarkastelee kustannustoimittajan

työnkuvaa ja roolia suomennetun lastenkirjallisuuden julkaisuprosessissa pro gradu- tutkielmasaan **Kahden ideaalin välissä – kustannustoimittajan rooli suomennetun lastenkirjallisuuden julkaisuprosessissa** (2014).

Lisäksi mainitsemisen arvoinen tutkimus on Sanna Vartiaisen pro gradu **Hyvän kirjallisuuden kriteerit – kustantajien, kriitikoiden ja kirjallisuuspalkintolautakuntien rooli kirjallisuuden arvonmäärittelyssä** (1998). Vartiainen on valinnut tutkimuksensa tarkastelun kohteeksi kirjallisuuden portinvartijat eli ne tahot, joilla on valta määritellä hyvä ja huono kirjallisuus. Näihin portinvartijoihin kuuluu myös kustantamot ja niiden mukana tietenkin myös kustannustoimittajat. Konkreettisesti kustannustoimittajan työstä, kustantamisesta sekä kustannusprosessista, -sopimuksista ja kirjojen markkinoinnista löytyy kattavasti tietoa Teijo Makkosen toimittamasta teoksesta **Kustannustoimittajan käsikirja** (2004), jota hyödynnän myös tässä tutkimuksessa. Kustannusprosessista löytyi myös yksi tutkimus nimittäin Ella Haapa-alhon ja Mia Koveron opinnäytetyö **Kurkistus kustannusprosessiin – ohjeistus aloittelevalle kirjailijalle** (2012). Opinnäytetyön keskeisiä käsitteitä ovat kustannustoiminta ja kustannusprosessi, mutta itse tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa ohjeistus kustannusprosessista interaktiivisen lastenkirjasarjan suunnittelua varten ja he toteavatkin tutkielmansa tiivistelmässä, että ”kustannustoiminnasta löytyi vähän lähdekirjallisuutta”. Haapa-alho & Kovero 2012: 3.) Tämä tukee puolestaan tutkimukseni relevanttisuutta, sillä kustannustoiminnasta ei tosiaan ole kovin paljon tutkimustietoa ja sitä selkeästi tarvitaan lisää.

1.3 Tutkimuksen kulku

Tutkimukseni koostuu edellä olevasta johdannosta sekä neljästä muusta pääluvusta ja niiden alaluvuista. Luku kaksi käsittelee tutkimuksen teoreettis-metodologisia lähtökohtia eli käyttämiäni tutkimusmenetelmiä. Tämän luvun ensimmäinen alaluku avaa toimintatutkimuksen periaatteita sekä siihen vahvasti linkittyviä havainnointia, itsereflektiota ja autoetnografista tutkimusta. Toinen alaluku puolestaan avaa tutkimushaastattelua, mitä sillä tarkoitetaan ja miten se näkyy tässä tut-

kimuksessa. Kolmantena alalukuna on tutkimuseettinen pohdinta, jolla on tutkimuksessani keskeinen rooli, sillä kyseessä on ihmiseen kohdistuva tutkimus, johon taas liittyy monia huomioon otettavia riskejä.

Kolmas luku on yleiskatsaus kustantamiseen toimintana. Ensin käyn läpi hieman kustannustoiminnan historiaa, jonka jälkeen avaan tarkemmin, mutta kuitenkin yleisellä tasolla kustantajan ja kustantamon tehtäviä. Seuraavaksi käyn läpi kirjan teon eri vaiheet eli kustannusprosessin, jonka jälkeen vuorossa on kustannustoimittajan työnkuvan esittely. Kustannustoimittajan täytyy ymmärtää myös kirjailijan kirjoitusprosessia, joten seuraavassa alaluvussa avaan kirjailijan ammattia sekä kirjoitusprosessia. Kolmannen luvun lopusta löytyy vielä pohdintaa painetun kirjan aseman muutoksesta ja siitä, millaisia vaikutuksia sillä on kustannusalalla.

Neljäs luku on tutkimuksen varsinainen analyysiluku, jossa pääsen kuvailemaan konkreettista kustannustoimittajan työtä oman toimitustyöni kautta. Luku alkaa kuitenkin pienellä katsauksella siihen, miten alun perin kiinnostuin kustannustoimittajan työstä. Pohdin tutkimuspäiväkirjani pohjalta, miten suhteeni toimitettavaan tekstiin syntyi ja miten se muuttui työn edetessä. Havainnollistan todellisten esimerkkien avulla muun muassa editoinnin aikana tekemiäni käsikirjoituksen muokkausehdotuksia. Käyn läpi koko toimitustyön vaiheet ja matkan varrella heränneet ajatukset, kysymykset ja tuntemukset. Tämän luvun toinen alaluku käsittelee kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyötä. Tukeudun jälleen tutkimuspäiväkirjani muistiinpanoihin, mutta nyt mukana on myös kirjailijan kanssa tekemäni tutkimushaastattelu.

Viidennessä luvussa kokoan tutkimuksen tulokset, reflektoin niitä kriittisesti ja esitän avauksen mahdolliselle jatkotutkimukselle.

2 Tutkimuksen teoreettis-metodologiset lähtökohdat

2.1 Toimintatutkimus

Toimintatutkimukselle ei ole kyetty rakentamaan yksiselitteistä määritelmää, mutta se on yksi laadullisen tutkimuksen menetelmistä. Tyypillistä kyseiselle menetelmälle on tutkimuksen ja käytännön samanaikaisuus, eli toimintatutkimus on yhdistelmä sekä teoriaa että käytäntöä. Toimintatutkimukselta vaaditaan myös systemaattista tieteen menetelmien käyttöä, vaikka se onkin pääosin käytännönläheistä. Käytännön näkökulmasta tarkasteltuna toimintatutkimukseen liittyy yleensä uuden oppimista ja oivaltamista sekä niihin tähtäävän ymmärtävän prosessin tarkkailua. Tämä edellyttää käytännön elämässä tapahtuvia muutoksia sekä toimintatutkimuksen kohteena olevan ongelman teoreettisen ymmärryksen lisääntymistä. (Juuti ja Puusa 2020: 267.) Yksinkertaistettuna toimintatutkimus on sekä toimintaa että tutkimusta.

Tutkimuksessani toiminnan tutkimuskohteena on ensinnäkin oma toimintani eli tekemäni kustannustoimittajan työ. Tutkin sitä, mitä kustannustoimittaja konkreettisesti tekee – mitä tekstin editointi ja muokkaus on, mitä muuta kustannustoimittajan työnkuvaan kuuluu ja millaisia mahdollisia haasteita kustannustoimittaja voi kohdata työssään sekä sitä, miten tämä kaikki vaikuttaa kustannustoimittajan ja tekstin suhteen syntymiseen ja mahdolliseen muuttumiseen työn edetessä. Lisäksi tutkimuskohteena on kirjailijan ja kustannustoimittajan välinen yhteistyö ja vuorovaikutus, sillä kirjailija ja kustannustoimittaja yhdessä työstävät tekstiä valmiiksi kirjaksi. Näin ollen on tärkeää tarkastella myös kirjailijan toimintaa. Heikkisen (2006: 16) mukaan toimintatutkimus kohdistuu vuorovaikutukseen pohjautuvaan sosiaaliseen toimintaan. Näin on myös omassa tutkimuksessani, sillä tyypillisessä kustannustoimituksen prosessissa kustannustoimittaja on jatkuvassa vuorovaikutuksessa niin kirjailijan kuin kustantajan kanssa.

Tieteenfilosofiselta taustaltaan toimintatutkimus yhdistyy pragmatismiin, jolloin siinä korostuu paikallinen tietokäsitys ja tiedon rakentuminen toimijoiden keskinäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen ja inhimillisen toiminnan avulla. Toimintatutkimuksessa keskeistä on tiedon kerääminen ja

analysointi hyödyntäen tieteen kentässä vakiintuneita menettelytapoja. Lähestymistavaltaan toimintatutkimuksen prosessin tulee olla tutkimuksen kohteiden omaan osallistumiseen perustuvaa. (Juuti ja Puusa 2020: 268.) Heikkisen (2006: 17–18) mukaan toimintatutkimus voidaan jakaa toiminnan laajuuden mukaan viiteen analyysitasoon:

- 1) yksilö
- 2) ryhmä
- 3) ryhmien väliset suhteet
- 4) organisaatio ja alueellinen verkosto (Heikkinen 2006: 17.)

Yksilötasolla tarkoitetaan esimerkiksi opettajan tai sosiaalityöntekijän omaa toimintaa, jota hän havainnoi. Lisäksi havainnoija pitää päiväkirjaa ja keskustelee muiden osallistujien kanssa. Tutkimusraportti (=päiväkirja) puolestaan kuvaa yksilön omia kokemuksia ja toimijan ajatteluprosesseja ja oppimista. Tutkimukseeni sopii parhaiten yksilön analyysitaso, koska tutkin nimenomaan yksilön toimintaa ja pidän myös tutkimuspäiväkirjaa omasta toiminnastani sekä olen vuorovaikutuksessa kirjailijan ja kustantajan kanssa. Opiskelen kustannustoimittajaksi tekemällä konkreettista kustannustoimittajan työtä ja raporttoimalla prosessin tutkimuksessani.

Toimintatutkimuksen ”isänä” pidetään Heikkisen ja Jyrkämän (1999: 26) mukaan lähes poikkeuksetta amerikkalaista sosiaalipsykologi Kurt Lewiniä, joka toi käsitteen esille useissa kirjoituksissaan jo 1940-luvun lopulla. Hän teki toimintatutkimuksen tunnetuksi sekä luonnosteli sen perusideat. Juuti ja Puusa puolestaan allekirjoittavat kyllä Kurt Lewinin liittämisen toimintatutkimuksen juuriin, mutta heidän näkökulmansa mukaan juuria pystytään jäljittämään pidemmällekin. He nostavat esiin yhdysvaltalaisen psykologin John Deweyn, jonka pragmaattisessa kasvatustajattelussa korostui toiminnan, kokeilun ja vähitellen keräytyvän kokemuksen rooli tiedon perustajana. Tutkimukseni toimintapa perustuu suurimmalta osin nimenomaan tällaiseen Deweyn näkökantaan. Lewinille taas toimintatutkimus oli järkiperäistä toimintaa, joka eteni kohti asetettua tavoitetta erilaisten pienten toistuvien vaiheiden kautta. Kukin vaihe sisälsi suunnittelua, toimeenpanoa, analysointia ja tulosten arvioimista. (Juuti & Puusa 2020: 269.) Arja Kuula (1999: 30) on kuitenkin samoilla linjoilla Heikkisen ja Jyrkämän kanssa siinä, että Lewinin osuutta toimintatutkimuksen oppisänä ei voida ohittaa.

Toimintatutkija osallistuu tutkimaansa toimintaan. Perinteisesti tutkijan hyveinä on pidetty ulkopuolisuutta ja objektiivisuutta, mutta toimintatutkija ei edes oleta olevansa ulkopuolinen tai neutraali, vaan nimenomaan aktiivinen tutkija ja toimija. (Heikkinen 2006: 19–20.) Heikkinen avaa myös artikkelissaan hyvin sitä, miten tutkimuskohteen tarkasteleminen sisältä päin vaikuttaa toimintatutkijan suhtautumiseen aineistoonsa ja sen analysointiin. Tutkijan perinteinen aineistonhankintatapa on ollut hankkia aineisto ulkopuolisesta näkökulmasta, analysoida se ja tehdä päätelmät sen pohjalta. Toimintatutkijalle taas oma kokemus on iso osa aineistoa, ellei jopa kokonaan. Hän käyttää muun tutkimusaineiston sijasta (tai sen lisäksi) omia havaintojaan tutkimusmateriaalina, jolloin tutkijan ymmärrys kehkeytyy hiljalleen. (Heikkinen 2006: 20.) Tutkimuksessani toteutuvat juuri edellä mainitut tavat. Tutkimusaineistoni muodostuu omista kokemuksistani ja havainnoistani, jotka pohjautuvat tekemääni kustannustoimittajan työhön ja näin ollen aineiston omaksumiseen menee enemmän aikaa ja prosessi on hitaampi kuin verrattuna niin sanottuun valmiiseen, jonkun toisen tuottamaan aineistoon. Lisäksi aineistoon kuuluu vielä kirjailijan kanssa tehty tutkimushaastattelu, jonka tekemiseen ja litterointiin kuluu myös aikaa.

Tutkijan kielenkäyttöön vaikuttaa hänen osallistumisensa tutkimuskohteen toimintaan, jolloin hän ei välttämättä etäännytä itseään kohteesta passiivimuodolla tai yksikön kolmannella persoonalla, vaan tällöin hän käyttää aktiivimuotoa ja ensimmäistä persoonaa. Tutkimusraportin kertojana voi olla minä tai me (riippuen esimerkiksi tutkijoiden määrästä), jolloin siitä tulee kertova, narratiivinen. (Heikkinen 2006: 20–21.) Valitsin esitystavaksi minä-narratiivin, koska omista kokemuksista kertominen on luonnollista tutkimukselleni sekä myös tyypillistä toimintatutkimuksen traditiolle. Näin ollen en etäännytä itseäni kolmannella persoonalla.

Terhi Huovinen ja Esa Rovio jaottelevat toimintatutkimuksen tekemisen mahdollisuudet karkeasti kahdella tavalla artikkelissaan "Toimintatutkija kentällä":

Tutkija joko ryhtyy kehittämään omaa työtään tutkivalla otteella tai hän etsii itselleen tutkimuskohteen, jota tutkia ja kehittää. Omaa työtään kehittävää tutkijaa voidaan kutsua toimija-tutkijaksi, kentälle päätyvää tutkija-toimijaksi. (Huovinen & Rovio 2006: 94.)

Tutkimuksessani kallistun enemmän toimija-tutkijaksi, sillä tutkin omaa työskentelyäni ja haluan selvittää, miten kustannustoimittajan ja tekstin suhde muuttuu työn edetessä. Huovisen ja Rovion (2006: 94) mukaan toimija-tutkijalla on yleensä käytännön kokemusta tutkimuskohteestaan, mikä

pitää paikkansa myös omassa tutkimuksessani, tosin sillä erotuksella, että kokemukseni rajoittuvat vain tähän tutkimuksessa käyttämäni työhön.

Varmasti tutkimuksesta tulisi erilainen, jos olisi enemmän aiempaa kokemusta kustannustoimittajan työstä. Huovinen ja Rovio nostavat toimija-tutkijan esimerkeiksi johtajan, opettajan tai valmentajan. Kuitenkin tutkijan halu kehittää omaa työtään yhdistää kaikki toimija-tutkijat ammatista riippumatta. Tutkijan identiteetin omaksuminen on toimija-tutkijan suuri haaste. (Huovinen & Rovio 2006: 94–95.) Toimintatutkimusta käytetäänkin yleensä paljon kasvatustieteissä, mutta sovel- lan toimintatutkimuksen menetelmiä vastaamaan kustannustoimittajan työn tutkimusta.

Toimintatutkijan tärkeimpiä tiedonkeruun menetelmiä ovat osallistuva havainnointi, havainnoinnin pohjalta kirjoitettu tutkimuspäiväkirja ja haastattelu. Aineistoja voivat olla myös toiminnan aikana tuotettu muu kirjallinen materiaali, esimerkiksi muistiot, pöytäkirjat, raportit, kirjoitelmat tai sähköpostiviestit. Tutkija keskustelee osallistujien kanssa toiminnan aikana, tätä voi tapahtua jopa päivittäin. Hän kyselee osallistujien mielipiteitä ja tuo esille myös omia havaintojaan. Tutkija ja osallistujat voivat yhdessä suunnitella toimintaa näiden havaintojen pohjalta. (Huovinen & Rovio 2006: 104, 106–107.) Kaikki edellä mainittu pätee tutkimuksessani, sillä tässäkin tapauksessa voidaan puhua jonkinlaisesta työyhteisöstä, jonka muodostavat kirjailija, kustantaja ja kustannustoimittaja. Toiminnan aikana on tuotettu myös muutakin materiaalia tutkimuspäiväkirjan ja haastattelun lisäksi, kuten esimerkiksi kirjailijan omat korjausehdotukset ja kustantajan kommentit.

Toimintatutkimukseen kuuluu olennaisena osana havainnointi. Käytänkin tutkimuksessani yhtenä metodina havainnointia, tarkemmin eriteltyinä osallistuvaa ja vapaata havainnointia. Vilkan mukaan tutkijoiden yleiseen tietoisuuteen osallistuva havainnointi tuli 1920-luvulla, kun puolalaissyntyinen antropologi Bronislaw Malinowski loi etnografisen tutkimuksen suuntaviivat. Osallistuvan havainnoinnin historia ulottuu kuitenkin antropologian lisäksi pitkälle kasvatustieteisiin. (Vilka 2006: 37.)

Tein havaintoni tutkimuksen luonnollisessa ympäristössä ja siinä kontekstissa, jossa ne ilmenivät. Vilkan (2006: 37) mukaan tämä on havainnointiin perustuvan etnografisen ja toimintatutkimuksen

edellytys. Havainnoin työskentelyni aikana omaa toimintaani aktiivisesti. Kirjasin tutkimuspäiväkirjaani havainnot, pohdinnat ja mietteet aina käytyäni keskustelua kirjailijan kanssa tai tehtyäni toimitettavaan tekstiin muokkausehdotuksia. Kysyin kustannusjohtajalta kysymyksiä ja mielipiteitä tekemiini muokkauksiin sekä pohdin hänen tekemiään muokkauksia suhteessa omiini. Myös kirjailijan työskentelyn ja kirjoitustyylin havainnointi oli tärkeää, sillä kustannustoimittajana minun täytyi oppia tuntemaan kirjailijan tavat ja kirjalliset maneerit.

Vilka (2006: 42) jaottelee havainnointitavat sen mukaan, miten tutkija toimii suhteessa tutkimuskohteeseensa. Tutkimuksessani käytän havainnointitapoja 2., 3., ja 4.

Havainnointitavat:

- 1) tarkkaileva havainnointi (ulkopuolinen havainnointi)
- 2) osallistuva havainnointi (sisällä toiminnassa havainnointi),
- 3) aktivoiva osallistuva havainnointi (toimintatutkimus),
- 4) kokemalla oppiminen (etnografia)
- 5) piilohavainnointi (Vilka 2006: 42.)

Osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan sitä, että tutkija osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan pyrkien toimimaan tutkimuskohteensa ehdoilla sekä yhdessä siihen kuuluvien jäsenten kanssa yleensä ennalta sovitun ajanjakson ajan. Osallistuvalla havainnoinnilla on tyypillistä myös, että se tapahtuu usein jostakin valitun teoreettisen näkökulman mukaan. Näkökulma täytyy olla valittu etukäteen. (Vilka 2006: 44.)

Tuottamani tutkimusaineisto sijoittuu ajallisesti elokuun 2021 ja huhtikuun 2022 välille. Teoreettisena näkökulmana puolestaan on toimintatutkimus, koska on alusta asti ollut tiedossa, että tulen tutkimaan toimintaani ja suhdettani toimitettavaan tekstiin. Kohdistetun havainnoinnin avulla voidaan tehostaa osallistuvaa havainnointia. Tämä tarkoittaa sitä, että havainnoija osallistuu tutkimuskohteensa arkielämään, mutta havainnointi kohdistetaan vain tiettyihin tapahtumiin, tilanteisiin tai asioihin tutkimuskohteessa. (Vilka 2006: 44). Ollessani sekä tutkija että tutkimuksen kohde, osallistun väistämättä omaan arkielämäni, mutta en suinkaan havainnoi työskentelyni ulkopuolista arkea, vaan keskityn havainnoimaan pelkästään tekemääni kustannustoimittajan työtä.

Tutkijalle on voinut herätä mielenkiinto johonkin tiettyyn asiaan, tapahtumaan tai toimintaan tutkimuskohteessa. Tällöin sitä voidaan kohdistetun havainnoinnin lähtökohtana. (Vilka 2006: 44.) Vilkan (mts. 44) mukaan tällainen on tavallista sellaisessa ”tutkimuksessa, jossa tutkimusongelma täsmentyy vasta havainnoinnin aikana tutkimuskohteessa”, tällaista tutkimusta on esimerkiksi etnografinen tutkimus. ”Tutkimuskohde tavallaan johdattelee tutkijan tutkimusongelman äärelle” (Vilka 2006: 44). Tutkimuskohteenani on oma toimintani, mutta myös kirjailijan toiminta sekä yleisesti koko kustannustoimittajan työnkuva.

Havainnointi metodina linkittyy hyvin paljon toimintatutkimukseen, sillä myös Huovisen ja Rovion (2006: 104) mukaan yksi tärkeimmistä toimintatutkijan tiedonkeruun menetelmistä on osallistuva havainnointi. ”Osallistuva havainnointi edellyttää, että tutkija pääsee sisään tutkittavaan yhteisöön” (Vilka 2006: 45). Tämä ei varsinaisesti toteudu tutkimuksessani, koska tutkimukseni ei koske mitään tiettyä yhteisöä vaan itseäni yksilönä. Tiettyyn yhteisöön kuulumisen ja sinne sisään pääseminen on kuitenkin ollut ratkaisevassa asemassa tutkimukseni synnyssä. Kustannustoimittaja harvoin toimii täysin itsenäisesti ilman yhteisöä ja sen tuomaa tukea, pois lukien pienkustantamot, joissa kaikki tehdään niin sanotusti ”yhden miehen taktiikalla”.

Vilkan mukaan vapaa havainnointi liittyy osallistuvaan havainnointiin. Se mukautuu tutkittavan kohteen toimintaan ja on tyypillistä laadullisessa tutkimusmenetelmässä. Tällöin tutkimuksen kohteena on sosiaalinen vuorovaikutus ja kulttuuriset merkitykset. Tutkija on koko tutkimuksen ajan vuorovaikutuksessa tutkittavan kohteen kanssa ja täten myös luomassa tutkittavaa kohdetta. Näin ollen tutkijan ja tutkittavan yhteistyön tulos muodostaa tutkimusaineiston. (Vilka 2006: 40–41.) Tämä pätee tutkimuksessani, sillä tutkijana ja tutkittavana olen itse luomassa tutkittavaa kohdetta ja tutkimusaineistoni eli tutkimuspäiväkirja ja tutkimushaastattelu ovat tutkijan ja tutkittavan yhteistyön tulos.

Toimintatutkimukseen ja havainnointiin liittyy olennaisesti myös etnografia, joka on yksi laadullisen tutkimuksen menetelmistä. Se pohjautuu kenttätöölle, jolla tarkoitetaan aineistonkeruuta tutkittavien parissa sekä heidän kanssaan. Etnografisen tutkimuksen synonyyminä voidaan joskus

myös kenttätöiden käsitettä. Tällöin etnografia ymmärretään ensisijaisesti aineistonkeruun menetelmänä. Kenttätöiden merkitys korostuu erityisesti kulttuuriantropologien ja sosiaalitieteilijöiden etnografioissa, varsinkin jos se perustuu pitkäkestoiseen osallistuvaan havainnointiin. Myös toisten keräämää arkistoaineistoa on kuitenkin mahdollista tarkastella etnografisesta näkökulmasta, eli etnografinen tutkimusote ei aina edellytä omakohtaista kenttätöitä. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014: 11–12.)

Vaikka etnografia liittyykin käyttämiini tutkimusmenetelmiin aineistonkeruun ja osallistuvan havainnoinnin kautta, on tutkimukseni kannalta parempi keskittyä autoetnografiseen tutkimukseen. Autoetnografisessa tutkimuksessa tutkija tarkastelee nimenomaan itseään ja omia kokemuksiaan osana jotakin tiettyä sosiaalista tai kulttuurista yhteisöä. Tutkijan omat kokemukset ovat tutkimuksen lähtökohtia ja sen keskeistä aineistoa. (Tienari & Kiriakos 2020: 282, Uotinen 2010: 179.) Johanna Uotisen (2010: 178–179) mukaan autoetnografiseen tutkimukseen ryhtyminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, sillä tietoa siitä, miten autoetnografinen tutkimus käytännössä tehdään, löytyy hyvin vähän.

Tienarin ja Kiriakos sanovat autoetnografiasta seuraavaa:

Autoetnografia on tutkimusote, joka kuvaa ja analysoi systemaattisesti tutkijan henkilökohtaisia kokemuksia organisatoristen, sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden ymmärtämiseksi. Autoetnografia on sekä tutkimuksen tekemisen prosessi että sen lopputulos. Se asettaa monia perinteisiä käsityksiä tieteellisen tutkimuksen hyveistä ja oikeellisuudesta kyseenalaiseksi, sillä autoetnografinen kirjoittaja on sekä tutkija että tutkimuksen kohde. Hänen tarkoituksenaan on tuottaa merkityksellistä ja helposti lähestyttävää tutkimusta, joka pohjautuu henkilökohtaisiin kokemuksiin, Autoetnografia kertoo siitä, mistä on vaikea puhua ja mistä yleensä vaietaan. (Tienari & Kiriakos 2020: 283.)

Tutkimuksessani autoetnografia näkyy juuri niin, että olen itse tutkija, että tutkimuksen kohde. Tarkoitukseni on myös kertoa melko tuntemattomasta aiheesta eli kustannustoimittajan työstä, vaikka se ei nyt suoranaisesti ole vaikea aihe. Toki tutkimukseni kannalta on mielenkiintoista se, että miksi kustannustoimittajan työstä ei puhuta enempää? Miksi kustannustoimittajan ammatti on niin tuntematon?

Tienarin ja Kiriakosin (2020: 283) ovat sitä mieltä, että autoetnografinen tutkimus tavallaan houkuttelee lukijan mukaan ikään kuin matkalle. He mainitsevat kuubalais-yhdysvaltalaisen antropologin Ruth Beharin, jonka mukaan ”omakohtaisuus on kuitenkin perusteltua vain, jos matka johtaa jonnekin, minne emme muuten pääsisi” (mts.283). Nämä Beharin sanat toteutuvat tutkimuksessani, sillä harvoin lukijat pääsevät mukaan kustannusprosessin ja kustannustoimittajan työn eri vaiheisiin, ainakaan näin henkilökohtaisten kokemusten kautta.

Autoetnografiassa on tärkeää, että omien kokemusten huolellinen ja johdonmukainen tarkastelu auttaa ymmärtämään myös jotakin yhteisöä. Autoetnografiaan liittyy tämän takia muutamia reunaehtoja: ensinnäkin se tunnustaa sosiaalisen maailman monitulkinnallisuuden. Toiseksi se ei nosta tekijäänsä perusteetta esille eikä lokeroi muita yksioikoisiin asemiin ja rooleihin. Kolmanneksi autoetnografia ottaa tutkimustyöhön liittyvät eettiset kysymykset vakavasti. (Tienari & Kiriakos 2020: 283.) Edellä mainitut reunaehdot toteutuvat tutkimuksessani. On perusteltua, että nostan itseni tutkimuksen tekijänä esille, koska olen myös tutkimuksen kohde sekä teen tutkimusaineiston itse. Lisäksi tutkimuksessani on otettu huomioon eettiset kysymykset ja näkökohdat. Myös tutkimani kustannustoimittajan ammatti on melko tuntematon.

Keskeinen osa autoetnografista tutkimustyötä on kirjoittaminen. Se on sekä itsereflektoinnin tekniikka että tapa kommunikoida muiden kanssa. Autoetnografia on yleensä kirjoitettua tekstiä. Kirjoittamalla sekä tarkastellaan että elävöitetään, mutta myös luodaan tai annetaan muoto tarkasteltavalle ilmiölle. Tutkijan täytyy olla valmis kirjoittamaan itsestään henkilökohtaisesti, sillä ajatuksena on tuottaa niin sanottua raakamateriaalia. Raakamateriaalissa tutkijan henkilökohtaiset tunteet, ajatukset, mielipiteet ja kokemukset pääsevät vapaasti esiin, jotta niitä voidaan tarkastella ja reflektoida myöhemmin. Kirjoittaminen on siis tällaisessa tapauksessa sekä tutkimuksen tapa luoda analysoitavaa materiaalia että sen lopputulos. (Tienari & Kiriakos 2020: 293–294.)

Autoetnografiaan kuuluva kirjoittaminen on keskeisessä roolissa tutkimuksessani pitämäni tutkimuspäiväkirjan kautta. Siihen olen kirjoittanut omia ajatuksiani, kokemuksiani ja tunteitani tämän kustannustoimittajan ja toimitustyön matkan varrella. Näitä kokemuksiani ja havaintojani reflektoin tutkielmani analyysiluvussa.

2.2 Tutkimushaastattelu

Haastattelu on meille arkipäiväinen asia. Avatessamme television on se täynnä erilaisia uutis- ja viihdehaastatteluja. Haastattelua voidaan käyttää rutiininomaisesti myös monessa ammatissa, esimerkiksi sosiaalityöntekijän jututtaessa asiakkaitaan tai lääkäri potilaitaan. Poliisi puolestaan kuulustelee todistajia ja epäiltyjä. Haastattelua voi aluksi muistuttaa jopa puhelinmyyjän yhteydenotto. Työhaastatteluissa työnantajat haastattelevat potentiaalisia työnhakijoita. (Hyvärinen 2017: 11.)

Yksi tiedonhankinnan perusmuodoista on haastattelu. Tutkimushaastattelu eri muodoissaan on yksi käytetyimpiä menetelmiä, erityisesti käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä, mutta se soveltuu myös muihin tieteenaloihin. Haastattelu on menetelmänä joustava ja näin ollen se soveltuukin monenlaisiin tarkoituksiin ja sen avulla voidaan saada hyvinkin syvällistä tietoa sekä sitä voidaan käyttää lähes kaikkialla. ”On luonnollista keskustella ihmisten kanssa silloin, kun haluamme kuulla heidän mielipiteitään, kerätä tietoa, käsityksiä ja uskomuksia tai haluamme ymmärtää miksi he toimivat havaitsemallamme tavalla tai miten he arvottavat tapahtumia.” Kuten Hirsjärvi ja Hurme ovat todenneet tutkimuksen eri osapuolet kokevat yleensä haastattelun metodina miellyttäväksi, koska se on lähellä arkista käytäntöä: haastateltavat tietävät mitä suurin piirtein on odotettavissa, kun heitä pyydetään haastateltaviksi. (Hirsjärvi & Hurme 2008: 11.)

Häkkisen, Louhikallion ja Soinisen mukaan ”tutkijallakin voi olla samanlaisia ajatuksia, hän arvelee tietävänsä, mitä haastattelu tutkimusmetodina edellyttää, miten siihen valmistaudutaan ja miten se toteutetaan käytännössä.” (Häkkinen, Louhikallio & Soininen 2013: sivut; Ks. myös Hirsjärvi & Hurme 2008: 11.) Menetelmänä haastattelu perustuu kielelliseen vuorovaikutukseen ja ”keskustelunomaisissa haastatteluissa vuorovaikutus korostuu ja näin tutkija saa mahdollisuuden lähestyä vaikeitakin tutkittavia asioita, kuten sitä, miten ihmiset ymmärtävät maailmaa ja elämäänsä ja mitä merkityksiä he antavat kokemilleen tapahtumille.” (Hirsjärvi & Hurme 2008: 11.)

Koko haastattelun genre ja haastattelukäytännöt ovat muodostuneet Hyvärisen (2017: 13) mukaan vuosisatojen kuluessa. Erityisesti medialla on haastattelujen käytössä pitkät perinteet, sillä

ensimmäiset merkkihenkilöiden haastattelut tehtiin Yhdysvalloissa jo 1800-luvun puolivälissä. Kuitenkin vielä tuolloin haastatteluja paheksuttiin yleisesti, sillä niitä pidettiin merkinä journalismin rappiosta. Tällainen ajattelutapa vallitsi erityisesti Euroopassa, mikä johti siihen, että esimerkiksi Isossa-Britanniassa tuli mahdolliseksi haastatella hallituksen jäseniä vasta toisen maailmansodan jälkeen. Suoria lainauksia ei juuri käytetty ennen 1920-lukua, sillä muistiinpanojen tekemistä ei pidetty suotavana haastattelutilanteissa. Hyvärinen (2017: 13) nostaa esiin termin haastatteluyhteiskunta, joka on ilmiönä kuitenkin varsin tuore. Se on suorassa yhteydessä tekniikan kehitykseen. Vasta radio teki tavallisten ihmisten haastattelut yleiseksi käytännöksi ja television myötä niistä tuli myös koukuttavaa ajanvietettä, koska niissä alettiin korostaa erityisesti elämyksellisyyttä.

Tutkimuksessa haastattelujen yleistyminen eteni rinta rinnan median kehityksen kanssa. Vaikutus kulki kumpaankin suuntaan ja halpojen tallennusvälineiden tulo markkinoille vaikutti yhtä lailla molempiin. Vielä 1960-luvulla puheen tallennukseen sopivat laitteet painoivat useita kiloja ja olivat myös kalliita. Markkinoille saapuneet, kuuluisat C-kasettinauhurit mullistivat haastattelukentän. Tämän jälkeen tulivat mp3-tekniikkaa käyttävät sanelulaitteet, videointilaitteet ja lopulta puhelimet, joilla pystyi tallentamaan sekä puhetta että liikkuvaa kuvaa. Internet sekä sen oheistuotteena syntynyt sosiaalinen media ovatkin tarjonneet ihmisille aivan uudenlaisen mahdollisuuden jakaa omia kokemuksiaan. Tämän lisäksi ne ovat tehneet haastattelijasta monesti jopa täysin tarpeettoman. (Hyvärinen 2017: 14.) Omassa tutkimuksessani Internet mahdollisti haastattelun toteuttamisen etäyhteydellä.

Vaikka "tutkimushaastattelu pohjautuukin samoihin keinoihin ja kasvokkaista vuorovaikutusta koskeviin oletuksiin kuin muutkin keskustelut" arjessa, on tutkimushaastattelulla kuitenkin tietty tarkoitus ja erityiset osallistujaroolit. Haastattelija (=tutkija) on tietämätön osapuoli ja tutkimusta varten tarvittava tieto on haastateltavalla. Yleensä tutkija ohjaa tai vähintään suuntaa keskustelua tiettyihin puheenaiheisiin ja koko haastatteluun ylipäätään on ryhdytty tutkijan aloitteesta. Haastattelulla on aina jokin tietty päämäärä, mitä kohti haastattelijan on mentävä. Päästäkseen tähän

päämäärään haastattelija hän tekee kysymyksiä ja kannustaa haastateltavaa vastaamaan. Ruusu-
vuoren ja Tiittulan mukaan ”haastattelija ohjaa keskustelua ja fokusoi sitä tiettyihin teemoihin.
Tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite.” (Ruusuvuori & Tiittula 2017: 46–47.)

Tutkimuksessani toimin itse tutkijana haastattelijan roolissa ja kirjailija puolestaan on haastatel-
tava. Haastattelun pohjana on tutkimukseni tavoite, eli tuottaa uutta tutkimustietoa kustannustoi-
mittajan tuntemattomasta ammatista. Kirjailijan haastattelu sopii tähän tarkoitukseen loistavasti,
sillä kirjailijat ja kustannustoimittajat tekevät tiivistä yhteistyötä ja näin ollen kirjailija on kykeneväi-
nen arvioimaan ja kertomaan omia näkökulmiaan kustannustoimittajan työstä.

Haastattelu menetelmänä kohdistuu tietoisuuden ja ajattelun sisältöihin. Sen tavoitteena on ke-
rätä aineisto, joka auttaa tekemään tutkittavaa ilmiötä koskevia päätelmiä. (Puusa 2020: 103).
Haastattelututkimuksen tukena tai rinnakkaisaineistoina voidaan käyttää myös muita laadullisia
tai määrällisiä aineistotyyppisiä. Tällaisia aineistotyyppisiä ovat kenttähavainnot, kyselyt, teksti- ja
dokumenttiaineistot tai muut kulttuurituotteet. (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010: 11.)
Tämä pitää paikkansa myös omassa tutkimuksessani, sillä haastattelun olennaisena osana ovat
haastattelukysymykset (liite 1). Lisäksi toimitettava teksti, konkreettinen toimitustyö eli käsikirjoi-
tuksen editointi ja niistä tehdyt muistiinpanot (tutkimuspäiväkirja) sekä kirjailijan ja kustantajan
kanssa käydyt keskustelut tukevat haastattelututkimusta.

2.3 Tutkimuseettinen pohdinta

Tutkimuseetiikalla tarkoitetaan tiedettä tekevien tutkijoiden ammattietiikkaa. Kuten Kohonen ja
Mustajoki ovat todenneet ”tutkimuseetiikkaan liittyvät ohjeet ja suositukset auttavat tutkijaa hä-
nen tutkimuksellisissa valinnoissaan. Niiden tunteminen on osa tutkijan ammattitaitoa.” (Koho-
nen & Mustajoki 2021.) Suomessa tutkimuseettisiä ohjeistuksia tuottaa ja tutkimuseettistä toi-
mintaa seuraa opetus- ja kulttuuriministeriön alainen Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK).
Tässä tutkielmassa on noudatettu kyseisen neuvottelukunnan ohjeistuksia Hyvästä tieteellisestä
käytännöstä (TENK 2012) ja Ihmistieteiden eettisen ennako-arvioinnin ohje (TENK 2019).

Tutkimukseeni liittyy tutkimusetiikan näkökulmasta olennaisia kysymyksiä ja riskejä, joita on syytä pohtia huolella. Tutkijana minun täytyy kiinnittää erityistä huomiota siihen, etten tutkiessani loukkaa kirjailijaa tai hänen tekstiään, sillä käsikirjoitus itsessään on kirjailijalle tärkeä ja pelkästään sen lähettäminen kustantajille on jo iso asia. Puhumattakaan siitä, kun tekstiä aletaan muokkaamaan yhdessä kustannustoimittajan kanssa, saati silloin, kun hänen ”hengentuotteensa” ja toimintansa otetaan vielä osaksi tieteellistä tutkimusta.

Kirjailija osallistuu tutkimukseen myös haastattelun kautta, jossa täytyy ottaa huomioon niin yksityisyyden ja tietosuojaan liittyvät seikat. Näin ollen laadin tutkimustiedotteen sekä täytän yliopiston verkkosivuilta löytyvän tietosuojaselosteen (liite 3), jotka tutkimukseen osallistuva henkilö saa tietoonsa etukäteen. Tutkimustiedotteen tarkoituksena on esitellä tutkimuksen kohteelle tutkimuksen sisältö ja erilaiset aineiston keräämiseen ja säilyttämiseen vaikuttavat seikat. Lisäksi kirjailijan kanssa sovitaan, että hänen nimensä mainitaan vain johdannossa, jonka jälkeen hänestä käytetään nimitystä kirjailija. Tutkimukseen osallistuminen on aina vapaaehtoista, joten osallistuja voi keskeyttää tai peruuttaa osallistumisensa tutkimukseen missä vaiheessa tahansa, paitsi siinä tapauksessa, jos tutkimus on ehtinyt jo valmistua. Nämä kaikki seikat tulevat esiin tutkimustied*essa ja tietosuojaselosteessa.

Haastattelu toteutettiin 6.4.2022 etäyhteyden välityksellä maantieteellisen välimatkan sekä vallitsevan maailmantilanteen vuoksi. Laadin haastattelukysymykset etukäteen ja lähetin ne tiedoksi kirjailijalle kahta päivää ennen sovittua haastattelun ajankohtaa. Haastattelu oli keskustelunomainen ja kestoltaan 43min. Se tallennettiin Teams-sovelluksen kautta Itä-Suomen yliopiston pilvipalveluun, josta tallenne siirrettiin muistitikulle, jota säilytetään tutkijan kotona lukollisessa kaapissa 5 vuoden ajan tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Haastateltava saa halutessaan tallenteen myös itselleen.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) julkaisi vuonna 2009 ensimmäisen kansallisen ohjeen humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisistä periaatteista sekä ehdotuksen eettisen ennakkoarvioinnin järjestämisestä Suomessa. Vuoteen 2019 mennessä ohjeeseen olivat sitoutuneet lähes kaikki näillä tieteenaloilla toimivat yliopistot, ammattikorkeakoulut ja tutkimuslaitokset. (TENK 2019: 4.)

On tärkeää, että sitoudun noudattamaan tutkimuksessani TENKin laatimia eettisiä ohjeita ja periaatteita, koska kyseessä on ihmiseen kohdistuva tutkimus. TENKin (2019: 7) mukaan Suomessa kaikilla tieteenaloilla tutkijaa ohjaavat seuraavat yleiset eettiset periaatteet:

- a) Tutkija kunnioittaa tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta.
- b) Tutkija kunnioittaa aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä sekä luonnon monimuotoisuutta.
- c) Tutkija toteuttaa tutkimuksensa siten, että tutkimuksesta ei aiheudu tutkittavina oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja. (TENK 2019: 7.)

Tutkimukseni kannalta on erityisen olennaista sisäistää tutkittavan kohteluun ja oikeuksiin liittyvät periaatteet ja eettiset ohjeet, koska tutkimusaineistooni liittyy haastattelu. Seuraavat Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019: 8–9) laatimat ”periaatteet koskevat erityisesti tilanteita, joissa tutkittava on tutkimusvuorovaikutuksessa tutkijaan esimerkiksi haastateltavana, osallistumalla muutoin tutkimukseen tietoa antamalla tai olemalla havainnoinnin kohteena. Tietoon perustuva suostumus osallistua tutkimukseen on ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen keskeinen eettinen periaate.”

Osallistuessaan tutkimukseen tutkittavalla henkilöllä on oikeus

- a) osallistua vapaaehtoisesti mutta myös kieltäytyä osallistumasta.
- b) keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa ilman kielteisiä seurauksia hänelle itselleen.
- c) peruuttaa suostumuksensa osallistua tutkimukseen milloin tahansa.
- d) saada tietoa tutkimuksen sisällöstä, henkilötietojen käsittelystä ja tutkimuksen käytännön toteutuksesta kuten siitä, mitä tutkimukseen osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa ja millaiseksi kerättävän tutkimusaineiston käsittelyn ja säilyttämisen elinkaari on suunniteltu.
- e) saada ymmärrettävä ja totuudenmukainen kuva tutkimuksen tavoitteista sekä osallistumisesta mahdollisesti koituvista haitoista ja riskeistä.
- f) tietää olevansa tutkittavana erityisesti tilanteissa, joissa tutkija on tutkittavaan nähden myös jossain muussa kuin tutkijan roolissa, esimerkiksi tutkittavan esimiehenä tai opettajana. (TENK 2019, 8–9)

Tutkijalla on velvollisuus noudattaa organisaationsa käyttöön ottamia eettisiä ohjeita ja periaatteita. Yllä olevat TENKin laatimat ohjeet ovat käytössä Itä-Suomen yliopistossa, jolloin olen tutkijana velvoitettu niitä noudattamaan ja ne myös toteutuvat tutkimuksessani. Tutkittava on antanut suostumuksensa tutkimukseen ja saanut tiedon oikeuksistaan sekä mahdollisuudesta keskeyttää tai peruuttaa osallistumisensa tutkimukseen.

Ihmiseen kohdistuvaan tutkimukseen liittyy lähes aina henkilötietojen käsittelyä. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 11–12) mukaan ”henkilötietoja sisältävän tutkimusaineiston käsittelyä ohjaavia keskeisiä periaatteita ovat suunnitelmallisuus, vastuullisuus ja lainmukaisuus.” Tutkija noudattaa voimassa olevan lainsäädännön (tietosuojalaki 5.12.2018/1050) ”lisäksi oman organisaationsa tutkimusta koskevia tietosujoaohjeita. Henkilötietojen käsittelyä koskevat päätökset on perusteltava ja dokumentoitava selkeästi. Tehtyjen päätösten on oltava viranomaisten tai organisaation tietosuojavastaavan jälkikäteen tarkistettavissa.”

Olenaisinta tutkimuksessani tutkimuseettiseltä kannalta on se, että kohtelen kirjailijaa ja hänen työtänsä kunnioittavasti. Kirjailijalle ei saa koitua mitään haittaa tutkimukseen osallistumisesta. Tähän tutkimukseen osallistumisesta ei myöskään makseta rahallista tai muuta vastaavaa korvausta. Kirjailijalle ei ole tutkimukseen osallistumisesta välitöntä hyötyä, mutta hän voi olla mukana luomassa uutta tietoa kustannustoimittajan työstä. Lisäksi valmis tutkielma saattaa herättää kiinnostusta hänen kirjailijaimagoaan ja julkaisemiaan kirjoja kohtaan.

3 Kustantaminen toimintana

Kirjojen kustantajilla on keskeinen rooli siinä, mitä lukijat valitsevat kirjakaupasta. Kaikilla kirjoilla on aina jokin kustantaja, ja suurimmalla osalla se on jokin kustannukseen erikoistunut yritys. Lisäksi on olemassa omakustannekirjoja, joiden kustantamisen kirjailija maksaa itse. (suomenkirjankustantajat.fi.)

Ensimmäiset suuret suomalaiset kustannusyhtiöt syntyivät 1800-luvun loppupuolella ja niistä monet jatkavat edelleen toimintaansa. Tällaisia kustantamoita ovat Gummerus (nykyinen omistaja Storytel), WSOY ja Otava. Kirjoja eivät kustanna kuitenkaan pelkästään edellä mainittujen kustantamojen kaltaiset organisaatiot, vaan myös esimerkiksi yhdistykset tai oppilaitokset voivat julkaista teoksia. **Kustantaminen.fi-sivuston** mukaan Suomessa on yhteensä noin 5000 kustantamoa, joista noin 2500 toimii aktiivisesti. Ammattimaisen kustantamon tunnistaa muun muassa siitä, että sillä on säännöllistä ja pitkäkestoista julkaisutoimintaa, koulutettu ja ammattitaitoinen henkilökunta sekä toimiva logistiikka ja myyntijärjestelmä. (kustantaminen.fi.)

Suurimmat kustantamot saavat vuosittain jopa 1500 kaunokirjallista käsikirjoitusta ja lähes saman määrän tietokirjatarjouksia. Väkilukuun suhteutettuna Suomessa kustannetaan kuitenkin valtava määrä kirjoja. Vuonna 2010 julkaistiin 3 894 eri titteliä ja jos mukaan otetaan vielä oppikirjat, määrä nousee lähes neljään ja puoleen tuhanteen. (Hänninen & Hänninen 2012: 7.)

Kirjankustantajien yhteistyö- ja edunvalvontajärjestö on **Suomen Kustannusyhdistys (SKY)**, jonka suomalaiset kustantajat perustivat vuonna 1857, tosin vielä silloin käytettiin nimeä Finska Förlagsföreningen, sillä tuohon aikaan suomalaisen kustannus- ja kirjakauppa-alan kieli oli ruotsi. Ruotsin kielen ylivalta jatkui 1900-luvun alkupuolelle asti. (Häggman 2008: 95.) Tällaisen kirjakauppiaiden ja kustantajien keskinäisen yhdistyksen perustamista esitti ensimmäisenä Suomessa S.G. Elmgren jo vuonna 1851. Hän halusi maahan modernit kirjamarkkinat, joilla kirjailijoiden, kustantajien ja kirjakauppiaiden välinen työnjako olisi selkeytetty. (Häggman 2008: 23.)

SKY:n jäsenenä on yli 100 kirjankustantajaa ja ne vastaavat noin 80 %:sta maan kaupallisesti kustannetuista kirjanimikkeistä ja yli 75 %:sta kirjamyynnistä. SKY:n jäsenyrytykset julkaisevat

vuosittain noin 4 500 uutuuskirjanimikettä. Kustannusyhdistyksen jäsenten myynnin arvo on noin 300 miljoonaa euroa vuodessa. (kustantajat.fi.)

Kirjalla on pitkä historia ja sen aikana ammattimaisen kustantajan rooli on selkiytynyt varsin myöhään, sillä aluksi käsin kirjoitetun kirjan aikaan sille ei ollut tarvetta. Sitten taas myöhemmin kirjapainotaidon aikaan kului useampi vuosisata ennen kuin ulkoiset olosuhteet olivat sellaiset, että ne mahdollistivat kirjan kustantamisen itsenäisenä liiketoimintana. Kirjankustantamisen merkitys on jossakin muualla kuin euroissa. Se on merkityksiä rakentavaa toimintaa, kulttuuria. (Arrakoski 2004: 28.) ”Kustantaja kulkee toinen käsi sydämellä ja toinen lompakolla” (Makkonen 2004: 13). Kustantamista tehdään rakkaudesta kirjallisuuteen. Olli Arrakoski (2004: 29) nostaa artikkelissaan esiin termin ”kirjallinen liikemies”, joka kuvaa hänen mukaansa oivaltavasti vanhan ajan kustantajia ja heidän liikeideaansa. Yleisin lähtökohta tällaiselle liiketoiminnalle oli voimakas usko kirjaan ja sen vaikutusmahdollisuuksiin.

Ammattimaisen kustantamisen perusedellytyksiä ovat sanomisen tarve, riittävän laaja ja ostokykyinen lukijakunta sekä toimiva koneisto, tuotanto- ja jakelutekniikka, joiden avulla voidaan tavoittaa ostava yleisö kilpailukykyisesti. Näiden lisäksi yhtä olennaista on myös se, että ammatin harjoittamisen vapaus ja alan sisäiset pelisäännöt, ennen kaikkea tekijänoikeus, on turvattu. Tällaisen ammattimaisen kustantamisen perusedellytyksien kehittymisellä oli ajallisesti eroja eri maiden välillä, johtuen kunkin maan yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta kehityksestä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa ammattimainen kustantaminen alkoi kehittyä 1700-luvun alkupuoliskolla, kun taas Suomessa vastaavanlainen kehitys tapahtui vasta 1800-luvun lopulla. (Arrakoski 2004: 28.)

Yhteenvetona voisi kuitenkin todeta, että vaikka kustantaminen onkin joltain osin raakaa yritystoimintaa, tehdään sitä ennen kaikkea ”rakkaudesta lajiin”. Kustannusalalla työskentelevät haluavat varmasti pitää kirjallisuuden arvoa yllä sekä tuottaa lukijoille edelleen lukemattomia tarinoita erilaisista aiheista.

3.1 Kustantajan ja kustantamon tehtävät

Kustantajan tarkoituksena on yhdistää kirjailija ja lukija. Kirjailija tekee luovan työn eli kirjoittaa käsikirjoituksen ja kustantajan tehtävänä on tukea kirjailijan työtä prosessin kaikissa vaiheissa. (kustantaminen.fi.)

Kustantamolla on tärkeä rooli suomen kielen ja kieliopin säilymisen kannalta, sillä kun ne julkaisevat laadukkaita teoksia, rikastuu samalla lukijan sanavarasto. Näin ollen kustantamot ylläpitävät myös luku- ja kielitaitoa muutenkin kuin julkaisemalla oppikirjoja. Kustantamon pääasiallisena tehtävänä on kuitenkin julkaista ensiluokkaista luettavaa sekä pitää huolta suomalaisen kirjallisuuden näkymisestä kansainvälisillä markkinoilla käännöskirjallisuuden muodossa. Tietenkin kustantajan tehtävänä on harjoittaa yrityksensä liiketoimintaa.

Kustantaja vastaa kirjan syntyvaiheessa niistä käytännön töistä, joita kirjan tekeminen vaatii. Tällaisia ovat esimerkiksi aikataulujen hallinta, tekstin toimitustyö eli editointi, graafinen suunnittelu sekä kirjan painatus tai/ja sen valmistaminen ääni- tai e-kirjaksi. Kustantajan vastuulla on huolehtia viestinnästä ja markkinoinnista kirjaan liittyen. Kustantaja huolehtii myös yhteydenpidosta jälleenympiin. Taloudellinen vastuu kirjasta kuuluu kustantajalle, joka hoitaa myös niin hinnoittelun, myynnin kuin jakelunkin. (kustantaminen.fi.)

Kirjan tekemiseen osallistuu yleensä iso joukko eri alojen ammattilaisia. Riippumatta siitä minkä kokoinen kustantamo on kyseessä, hoidetaan niissä samoja tehtäviä, mutta käytännöt ja tehtävänimikkeet voivat vaihdella eri kustantamoissa. Kustantamolla on aina vastuullinen henkilö, esimerkiksi toimitusjohtaja, joka vastaa liiketoiminnasta. Kyseinen henkilö linjaa tulevaa ja luo mahdollisuuksia kustantamon kehittämiseksi. Hän toimii myös kustantamon edustajana esimerkiksi alan järjestöissä. Hän on myös viime kädessä oikeudellisessa vastuussa kustantamon tuotannosta sekä tekee tiivistä yhteistyötä niin kirjailijoiden kuin muiden kirja-alan toimijoiden (kirjastot, kirjastukut) kanssa. (kustantaminen.fi.)

Edellä mainittujen tehtävänimikkeiden lisäksi kustantamossa työskentelee kustannustoimittajia, kääntäjiä, kuvittajia, graafikkoja, taittajia ja tuotantopäälliköitä. Kustannustoimittajan työnkuvaavaan tarkemmin alaluvussa 3.3.

”Ammattitaitoinen kustantaja hallitsee koko valmistusprosessin, tiedotuksen, markkinoinnin ja jakelun, hankkii kirjalle lukijoita. Ja se on kirjailijan ja hänen kustantajansa tulevaisuuden kannalta välttämätöntä.” (Koistinen 2007: 52.)

Oletettavasti kustantajan ja kustantamon tärkein tehtävä on kehittää kirja-alaa luomalla uusia kirjallisia trendejä. Kirjallisuudella suuri kulttuurihistoriallinen merkitys, jota kustantajat omalla työpanoksellaan vaalivat. Tietenkin kustantaja tukee myös kirjailijoita heidän urallaan sekä nostaa esiin potentiaalisia uusia tekijöitä, jotka voivat omilla kirjallisilla lahjoillaan rikastuttaa suomalaista kirjallisuuden kenttää.

3.2 Kustannusprosessi: käsikirjoituksesta kirjaksi

Kustannusprosessilla tarkoitetaan käsikirjoituksen matkaa valmiiksi kirjaksi ja siinä noudatetaan yleensä samanlaista kaavaa, mutta käytännön asioissa voi ilmetä kustantamokohtaisia eroja. Tässä luvussa esittelemäni kustannusprosessiin liittyvät käytänteet ja tiedot perustuvat suurelta osin **Reuna Publishing Housen** toimintatapoihin, sillä työskentelen itse kyseisessä kustantamossa.

Ennen kuin varsinainen kustannusprosessi alkaa, täytyy kustantajan kiinnostua käsikirjoituksesta ja nähdä se potentiaalisena teoksena julkaisua ajatellen. Lisäksi käsikirjoituksen täytyy sopia kustantamon linjaan sekä kustannusohjelmaan. Jotkin kustantamot ovat erikoistuneet kustantamaan kirjoja vain tietyistä genrestä (esimerkiksi lastenkirjat, tietokirjat, oppikirjat), toiset julkaisevat monesta eri genrestä jokaisesta muutaman teoksen. Esimerkiksi **Mini Kustannus Oy** julkaisee pelkästään lastenkirjoja.

Kustantamot saavat vuositasolla tuhansia käsikirjoituksia luettavaksi eivätkä ne voi mitenkään julkaista niistä jokaista, vaikka se olisi kuinka taidokkaasti kirjoitettu. Usein kirjailija tarjoaakin käsikirjoitustaan eri kustantajille. Joskus kustantajat voivat tilata kirjoja suoraan kirjailijalta, esimerkiksi vaikka jonkin tietokirjan tietyn alan ammattilaiselta. Jaana Koistinen (2007: 54) painottaa, että kustantajat lukevat käsikirjoituksia ”niiden julkaistavuutta silmällä pitäen.” Näkökulma onkin siis hie- man toinen kuin voisi kuvitella, sillä tarkoitus ei ole keskittyä tekstin rakenteellisiin seikkoihin, vaan käsikirjoitusta tarkastellaan nimenomaan mahdollisten lukijoiden ja yleisön kannalta: riittääkö kirjalle lukijoita? **Kustantaminen.fi-sivuston** (2016) mukaan kustantajille lähetetyistä käsikirjoituk- sista noin yksi prosentti päätyy julkaistavaksi.

”Kun käsikirjoitus herättää kustantamon kiinnostuksen, otetaan se koelukuun. Jos kaksi kolmesta lukijasta pitää käsikirjoitusta mielenkiintoisena, tehdään kustannuspäätös.” (Lehto 2021.) Hänni- nen & Hänninen (2012: 175) toteavat, että ”kustannuspäätös on kustantamon tärkein päätös, jolla se sitoutuu hankkeeseen ja kirjailijaan. Väärä päätös voi kuitenkin tulla kalliiksi, kun taas oikeaan osunut päätös voi nostaa kustantamon menestykseen.”

Tämän jälkeen pyydetään kirjailija tapaamiseen joko paikan päälle kustantamoon (tai johonkin muuhun sovittuun paikkaan) keskustelemaan kustannussopimuksesta. Kauempana asuvan kirjai- lijän kanssa voidaan neuvotella sähköpostin tai puhelimen välityksellä. Nykyisin myös erilaiset etäyhteydet (Teams, Zoom) ovat mahdollisia. Tapaaminen on kirjailijalle hyvä mahdollisuus kysellä sekä kuunnella millaisia ajatuksia kustantamolla on käsikirjoituksesta. (Lehto 2021; Rivien välissä- blogi 2022.)

Kustannussopimuksessa määritellään muun muassa kirjan julkaisun ajankohta, painosmäärä, kir- jailijan palkkion määräytyminen (erikseen sovittu prosentuaalinen osuus myyntitulosta) ja sopi- muksen kesto. Lisäksi sovitaan kirjan ilmestymisaika, joka on yleensä noin vuosi sopimuksesta. Tekijällä on täydellinen tekijänoikeus teokseensa, mutta hän luovuttaa kustantajalle yksinoikeu- den (tietyin ehdoin, jotka määritellään sopimuksessa) julkaista kirja. (Lehto 2021; Makkonen 2004: 325–327.) Hännisen & Hännisen (2012: 171) mukaan ”kustannussopimus on kirjailijan tärkein so- pimus.”

Kustannustoimittaja aloittaa käsikirjoituksen työstämisen julkaisukuntoon yhdessä kirjailijan kanssa (ks. luvut 3.3. ja 4.1.). Kirjalle valitaan nimi, jonka olisi hyvä olla sekä kirjaa kuvaava että myös myyvä. Kustannussopimuksen yhteydessä on suunniteltu myös myynti- ja markkinointisuunnitelma.

Ennakkomarkkinoinnin tärkein väline on kustantamon tuotelehti, jonka perusteella esimerkiksi kirjastot tekevät päätöksen ennakkotilauksesta. Tuotelehteen suunnitellaan lyhyt esittely kirjasta ja kirjailijasta (tämän voi kirjoittaa joko kirjailija tai toimittaja) sekä määritellään kirjan fyysiset ominaisuudet, kuten sivumäärä, sidos (onko kirjassa kovat vai pehmeät kannet) ja kannen osalta myös se, onko kansissa liepeet. Tuotelehdessä kerrotaan myös, onko kirjassa kuvia tai karttoja ja ovatko ne mustavalkoisia vai värillisiä. Lisäksi tuotelehdessä mainitaan kirjan ovh. (Lehto 2021; suomenkirjankustantajat.fi.)

Kirjan kannelle valitaan suunnittelija (graafikko, kuvittaja) ja päätetään siihen liittyvät seikat, kuten kirjan koko, kannen muoto, formaatti ja sidosasu. Suunnittelijalle kerrotaan toiveet kansikuvan sisällöstä, tyylistä, väreistä ja hänelle toimitetaan materiaalit, kuten valokuvat ja/tai käsikirjoitus. Jos kyseessä kuvakirja, tässä vaiheessa valitaan myös kuvittaja. (Lehto 2021.)

Kustannustoimittaja, kirjailija ja (mahdollinen) kuvittaja työstävät tekstiä tahoillaan. Kun tekstiä on editoitu edes lyhyt pätkä valmiiksi ja kuvat valittu, tehdään mallitaitto. Mallitaitolla tarkoitetaan sitä, että taitetaan muutaman sivun mittainen ote tekstistä. Taittaja tekee ehdotelman toiveiden pohjalta. (Lehto 2021.)

Seuraavaksi on vuorossa kannen taitto sekä takakannen tekstin suunnittelu, jonka voi tehdä kustannustoimittaja tai kirjailija itse. Tässä vaiheessa suunnitellaan myös mahdollisten liepeiden tekstit. Takakannen teksti on tärkeä, sillä se vaikuttaa hyvin paljon kuluttajan osto- tai lainauspäätökseen. Jos takakansiteksti ei herätä lukijan mielenkiintoa, se jää useimmiten ostamatta tai lainaamatta. Tekstin lisäksi takakanteen merkitään viivakoodi ja ISBN-numero, kirjastoluokka, kannen tekijätiedot ja kustantamon verkkosivujen osoite. (Lehto 2021; Leino 2021/2022.)

Kielenhuollon tiedotuslehti Kielikello määrittelee ISBN-numeron seuraavasti:

ISBN-numero (International Standard Book Number) on kansainvälinen standardinumero, jonka avulla kirja tunnistetaan kaikkialla maailmassa. Tunnus sisältää kirjaimet ISBN ja kymmennumeroisen numerosarjan, joka koostuu neljästä osasta. Ensimmäisenä on maatunnus (Suomessa 951 tai 952), toisena on kustantajan tunnus. (Kielikello 3/1998.)

Taiton jälkeen tehdään oikoluku eli kirja luetaan huolellisesti mahdollisten virheiden varalta. Kustannustoimittajan ja kirjailijan lisäksi oikolukua voi tehdä myös ns. kolmas osapuoli eli ulkopuolinen oikolukija. Kirjailija ja kustannustoimittaja ovat tehneet niin tiivistä työtä tekstin parissa, että toisinaan ulkopuolinen oikolukija huomaa virheet paremmin. Tässä vaiheessa muutoksia olisi tarkoitus tehdä mahdollisimman vähän, koska taittoversion korjaaminen on kallista ja aiheuttaa ylimääräistä työtä myös taittajalle. Lisäksi, jos taittoversion tehdään vielä tässä vaiheessa pitkiä poistoja tai lisäyksiä, voivat ne vaikuttaa tekstin sijoitteluun. (Lehto 2021; Leino 2022.)

Kun teksti on oikoluettu ja mahdolliset (pienet) virheet korjattu on kirjan aika lähteä painoon. Tässä vaiheessa päätetään painosmäärä, joka riippuu ennakkotilauksien määrästä sekä kirjan kannen laminointi (matta/kiiltävä) ja sisäsivujen paperilaatu. Tämän jälkeen taittaja lähettää materiaalin painoon, jossa tehdään vielä vedokset, jotka kirjailija ja kustantamon edustajat tarkistavat. Sitten annetaan vihdoin painolupa. Valmis kirja saapuu aikanaan painosta (n. 2–3 viikon päästä, riippuen kustantamon käyttämästä painosta), jonka jälkeen kirjailija hakee itse kustantamosta tai hänelle lähetetään postitse haluamansa määrä kirjoja. (Lehto 2021.)

Lopuksi julkaistua kirjaa markkinoidaan. Esimerkiksi on mahdollista pitää julkistamistilaisuus (kirjajulkarit), jonka lisäksi voidaan ottaa yhteyttä (yhteydenoton voi tehdä joko kirjailija itse, kustannustoimittaja ja/tai kustantamo) lehtiin, televisioon tai radioon. Yksi vaihtoehto on myös laatia mediaa varten erillinen tiedote kirjan julkaisusta. Kirjailija voi kiertää esittelemässä kirjaansa erilaisissa tapahtumissa (esim. messut) tai käydä vierailuilla kirjastoissa ympäri Suomen. Kirjailijalta vaaditaan aktiivisuutta kirjansa markkinoinnissa, vaikka kustantamo tekeekin osansa esimerkiksi omissa somekanavissaan ym. välissään. Kustantamo päättää, osallistutaanko kirjalla johonkin kilpailuun. (Lehto 2021; Lehto 2022.)

Kustannusprosessi päättyy kirjan julkaisuun. Kustannussopimuksessa on kuitenkin määritelty toimintatavat sen suhteen, jos ensimmäinen painos myydään loppuun – otetaanko toinen painos,

kuinka monta kappaletta ja niin edelleen. Eli kustantamon ja kirjailijan yhteistyö ei suinkaan pääty tähän, vaikka aktiivinen yhteydenpito saattaakin hiipua kirjan julkistamisen jälkeen. Kustantaja voi olla kirjailijan apuna kirjan markkinoinnissa, kuten suosittelemalla tätä erilaisiin tapahtumiin. (Lehto 2021; Leino 2022.)

3.3 Kustannustoimittajan työnkuva

Kustannustoimittajaa voidaan kuvailla kirjailijan parhaaksi kaveriksi ja lukijan edunvalvojaksi. Joissain yhteyksissä kustannustoimittajaa on sanottu myös tekstikätilöksi tai kirjan kätilöksi. Kustannustoimittaja tukee kirjailijan työtä ja toimii hänen yhteyshenkilönään kustantamossa. Kustannustoimittaja ja kirjailija editoivat käsikirjoituksen yhdessä valmiiksi kirjaksi. (kustantaminen.fi.)

Kuten Koistinen on todennut (2007: 55) ”kustannustoimittaja on kirjailijan ensimmäinen lukija. On tärkeää, että kustannustoimittaja tajuaa, mikä tekstissä on kirjailijan ominta, eikä korjausehdotuksillaan jyrää tekijää. Kirjailijan on puolestaan ymmärrettävä, että kustannustoimittaja toimii hänen parhaakseen.”

Päätöimisiä kustannustoimittajia ei ole ollut kustantamojen alkuajoista asti. Arrakosken (2004: 38–39) mukaan kustantamot osastoituivat varsin myöhään, Suomessa vasta yleisemmin 1950-luvulla. Selitys tälle on yksinkertaisesti se, että alkuun luottamus tekijöiden omatoimisuuteen oli suuri ja kustannustoimittajaa tarvittiin lähinnä ilmaisun valvontaan. Vasta sitten, kun kirjojen sisällöt alkoivat vaatia myös kustantajalta erikoisosaamista ja kun kustantajat itse alkoivat rekrytoida kirjoittajia ja tuottaa kirjoja, tarvittiin lyriikan kustantamiseen ja eri alojen oppikirjojen toimittamiseen omat erikoisosaajansa. Siihen asti kustantajat olivat hoitaneet kaiken itse. Vielä 1960-luvun alussa kustannustoimittajia oli helposti nimettävissä oleva joukko, noin viitisenkymmentä toimittajaa.

Arrakosken (2004: 39) artikkelista käykin ilmi, että vuonna 2004 kustannustoimittajayhdistyksen jäsenmäärä oli vajaat 600. Kustannustoimittajat perustivat oman yhdistyksensä Helsingissä vuonna 1962 (Kustannustoimittajien yhdistys ry) ja sen toimintaideana on järjestää jäsenilleen niin

koulutus- ja kulttuuritilaisuuksia kuin ammatillisia ja ”virkistäytymiseen tähtääviä tapaamisia sekä luoda alan sisäisiä ja ulkoisia yhteyksiä.” (kustannustoimittajat.fi)

Kustannustoimittajaksi ei valmistuta, sillä siihen ei ole olemassa suoraa, tutkintoon tähtäävää koulutusta. Kustannustoimittajilla on kuitenkin yleensä taustalla jokin korkeakoulututkinto. Alaa tukevia koulutuksia ovat muun muassa kirjallisuus, kääntäminen, journalismi ja muut viestintään liittyvät koulutukset, kauppatiede ja graafinen suunnittelu. Jera ja Jyri Hännisen (2012: 7) mukaan ”kustannustoimittajan paikkoja avautuu hyvin harvoin vapaaseen hakuun ja jos näin sattuu joskus käymään – alkaa kova kilpailu.” Kustannustoimittaja voi työskennellä kustantamoissa vakituisena työntekijänä tai toimia freelancerina, jolloin hän laskuttaa kustantamoita tekemästään työstä esimerkiksi toiminimen kautta.

Kustannustoimittajaa voidaan verrata musiikkialan taustalla toimiviin tuottajiin. Kummallakin on keskeinen rooli tuotteen (kirjan tai musiikkikappaleen) tekoprosessissa, vaikka itse työ onkin melko näkymätöntä taustatyötä. Toinen yhdistävä tekijä tuottajilla ja kustannustoimittajilla on se, ettei kummallekaan synny tekijänoikeutta valmiiseen työhön.

Käytännössä kustannustoimittajan työ on käsikirjoituksen lukemista ja editoimista yhteistyössä kirjailijan kanssa. Kirjailija voi niin sanotusti sokaistua omalle tekstilleen eikä välttämättä huomaa tekstissä olevia kirjoitusvirheitä, epäloogisuuksia tai kirjailija voi pitää jotakin asiaa itsestään selvyytenä, mutta lukijalle tämä seikka jääkin mysteeriksi. Joskus taas kirjailijalla on käsikirjoituksessaan hieno idea, mutta toteutus ontuu, jolloin tarvitaan taas kustannustoimittajaa, että tekstistä saadaan julkaisukelpoinen. Nelli Miettisen (2021) mukaan ”erityisesti tietokirjojen kohdalla voi joskus tapahtua niin, että kun asiantuntija kirjoittaa omasta ammattialastaan, hän lähtee helposti liikkeelle omasta näkökulmastaan.” Tällöin kustannustoimittajan tehtävänä on ”astua lukijan saappaisiin ja miettiä kokonaisuutta tämän kannalta aina tekstin rakennetta ja sanavalintoja myöten.”

Eli toisin kuin monesti luullaan, kustannustoimittajan työ ei ole pelkästään kirjoitusvirheiden etsimistä, vaikka se kuuluukin osana toimitettavan tekstin editointia. Kustannustoimittajalla on taito nähdä teksti lukijan näkökulmasta – miten tekstistä saadaan lukijaa kiinnostava ja mikä tekstin

sisällöstä on lukijalle merkittävää. Tämä pätee ihan kaikenlaiseen kirjallisuuteen eikä pelkästään edellä mainittuun esimerkkiin tietokirjasta.

Kustannustoimittaja törmää työssään erilaisiin lainsäädännön osa-alueisiin, kuten tekijänoikeuksiin, kuluttajansuojaan, sananvapauteen, markkinointia ja mainontaa koskeviin lainsäädäntöihin. (Niiranen 2004: 71–72.) Kustannustoimittajan täytyy siis olla perillä esimerkiksi kirjassa käytettävien kuvien tekijänoikeuksista sekä selvittää ajoissa mistä kuvat ovat peräisin ja saako niitä käyttää.

Kustannustoimittajan työnkuva voi vaihdella kustantamosta riippuen. Isommissa kustantamoissa voi olla monta kustannustoimittajaa tekemässä saman tekstin eri työvaiheita. Pienemmissä kustantamoissa taas kustannustoimittajalle kuuluu kaikki työvaiheet. Esimerkiksi Reuna Publishing Housella kustannustoimittaja on mukana lähes kaikissa työvaiheissa, kun taas esimerkiksi Tuuma Kustannuksella pelkästään tekstin kielenhuoltoon on varattu yksi kustannustoimittaja. Seuraava kuvaus kustannustoimittajan työstä perustuu **Reuna Publishing Housen** toimintatapoihin.

Kustantamo tekee kustannuspäätöksen ja -sopimuksen kirjailijan/kirjailijoiden kanssa ennen kuin varsinainen toimitustyö alkaa ja kustannustoimittaja astuu kuvioihin. Toki joissakin kustantamoissa kustannustoimittajan tehtäviin voi kuulua myös käsikirjoitusten arviointia. Eri genreille tarvitaan erilaisia arvioijia, kuten tietokirjoihin haetaan usein aiheen tuntevien asiantuntijoiden mielipiteitä, kun taas kaunokirjallisten tekstien lukijoiksi valikoituu esim. iältään kohderyhmään kuuluvia henkilöitä. Kustannustoimittaja ei tee kustannuspäätöksiä vaan välittää suosituksia ja arvioita potentiaalisista käsikirjoituksista esihenkilölleen. (Lehto 2022; Leino 2022.)

Kustannustoimittaja sopii kustantamon kanssa työstettävistä kirjoista. Päätökseen siitä, kuka ottaa minkin kirjan toimitettavakseen vaikuttaa muun muassa toimittajan osaaminen ja mielenkiinnon kohteet, aiempi yhteistyö kirjailijan kanssa sekä kirjailijan ja toimittajan aikataulu, sillä yksi kustannustoimittaja ei tietenkään ehdi toimittaa loputtomasti kirjoja. (Lehto 2022.) Kustannustoimittaja voi esittää toivomuksia siitä, millaisia tekstejä hän haluaisi mieluiten toimittaa. Teksteille

haetaan usein ”sopivinta” kustannustoimittajaa, kriteereinä voi olla muun muassa hänen vahvuusalueensa tai persoonallisuus. Vakituksessa työsuhteessa oleva kustannustoimittaja ei kuitenkaan voi olla valikoiva ja toimitustyöhön käytetäänkin paljon freelancereita, jolloin on mahdollista valita kaikkein sopivimmalta tuntuva työpari. (Leino 2022.)

Kustannustoimittaja käy editointivaiheessa tekstin läpi hyvin tarkasti ja huolellisesti lause lauseelta. Konkreettisesti tämä tarkoittaa sitä, että toimittaja voi ehdottaa tekstin tiivistämistä, lisäämistä tai jopa joidenkin kohtien poistamista. Lisäksi hän pyytää kirjailijalta selityksiä epäselviin kohtiin. Toimittaja myös tietenkin korjaa kielivirheet sekä kerronnan epäloogisuudet ja muokkaa tarvittaessa sanajärjestyksiä. (Lehto 2022.) Tärkeintä on, että kustannustoimittaja esittää muokausehdotukset ja palautteen kirjailijalle lempeästi ja kunnioittavasti, vaikka olisikin aiheita antaa hieman tiukempaa palautetta. Kirjailija muokkaa tekstiä kustannustoimittajan ehdotusten pohjalta eikä hänen ole pakko hyväksyä kaikkia muokausehdotuksia, joten kustannustoimittajan on oltava varma tekemistään ehdotuksista sekä osattava perustella kantansa. (Lehto 2022; Leino 2022.)

Tekstin työstämisen prosessi vaihtelee genren mukaan. Ei ole olemassa mitään yhtenäistä kaavaa, jonka mukaan kaikki kirjat toimitettaisiin. Kirjat, joka sisältävät paljon kuvia (esimerkiksi lastenkirjat) vaativat kustannustoimittajalta kykyä nähdä teksti myös visuaalisesti. Kustannustoimittajan täytyy siis osata hahmottaa, miten teksti toimii yhdessä kuvien kanssa. (Leino 2022.) Teksti editoidaan valmiiksi yhteistyössä kustannusprosessin vaiheiden mukaisesti.

Kustannustoimittajan työnkuva on laaja ja siihen liittyy monenlaista osaamista. Kustannustoimittajalta vaaditaan hyvän kielitaidon lisäksi myös yleissivistystä sekä taitoa etsiä ja/tai tarkistaa tietojen oikeellisuus. Lisäksi kustannustoimittaja pitää huolta siitä, ettei kirjaan päädy mitään yhteiskunnallisesti paheksuttavaa, esim. rasistisia ilmaisuja. Tämä tietenkin riippuu pitkälti kirjan aiheesta ja mistä näkökulmasta kirjaa tehdään. Toki esimerkiksi kaunokirjallisuudessa hahmot voidaan kirjoittaa käyttäytymään rasistisesti.

Kustannustoimittajan tärkein tehtävä on luoda toimiva luottamussuhde kirjailijan kanssa. Hän ei saa loukata kirjailijaa tai tämän tekstiä. Kustannustoimittajan ja kirjailijan yhteistyön täytyy toimia, jotta lopputulos olisi paras mahdollinen. Avaan tarkemmin kirjailijan ja kustannustoimittajan välistä yhteistyötä luvussa 4.2. Ja kuten on käynyt ilmi, kustannustoimittaja ajaa myös lukijan etua. Lisäksi kustannustoimittaja edustaa kustantamoa, joten kustannustoimittaja ei voi tehdä päätöksiä mielivaltaisesti vaan lopulliset päätökset tekee aina kustantamon edustaja.

3.4 Kirjailijan kirjoitusprosessi

Kustannustoimittajan työn kannalta on tärkeää ymmärtää kirjailijan kirjoitusprosessia eli käsikirjoituksen syntymistä. Jokaisella kirjailijalla on tietenkin oma tapansa kirjoittaa. Toiset kirjoittavat virka-aikaan ja taas toiset ovat luovuutensa huipulla keskiyöllä tai suden hetkellä aamuyön tunteina, kun koko muu maailma nukkuu.

Kirjoittaminen on vaativaa ja hyvin luovaa ajatustyötä. Se edellyttää kielen tajua, uppoutumista kirjoittamiseen sekä kirjallista lahjakkuutta. Kirjailijan ammatti menee samaan kategoriaan kustannustoimittajan ammatin kanssa: siihen ei ole mahdollista varsinaisesti kouluttautua. Toki kirjoittamista opetetaan Suomessa ihan yliopistotasolla asti, kuten myös kirjallisuutta, mutta opinnot eivät sinänsä valmista ketään kirjailijaksi. (Hänninen & Hänninen 2012: 8.) **Kirjailijaliiton** (2022) verkkosivujen mukaan kirjailijaksi tullaan monia eri reittejä "eikä varsinaista auktorisoitua kirjailijakoulutusta tai tutkintoa ei ole olemassa." Jukka Aalho sanoo kuitenkin Kertojan ääni-sivustolla kirjailijan ammatista seuraavaa:

Kirjailijan työtä ei ole kirjoittaa kirjoja. Kirjailija kirjoittaa kirjan, jotta voi tehdä työtään kirjailijana: hakea apurahoja, markkinoida kirjaansa, kirjoittaa kolumneja ja lehtiartikkeleita, tehdä jotain muuta työtä, toivoa, että oma kirja pääsee parhaiden kirjojen listoille, opettaa, sovittaa teoksensa näyttämölle ja kirjoittaa ehkä vielä seuraavakin kirja. (Aalho 2017.)

Kirjoittajakoulutusta järjestävät muun muassa Kriittinen korkeakoulu sekä työväen-, kansalais- ja kansanopistot. Lisäksi kirjamarkkinoilla on saatavilla valtavasti erilaisia oppaita kirjoittamiseen liit-

tyen, esimerkiksi Anneli Kannon **Kirjoittamassa** (2020), Marja-Riitta Vainikkalan **Kirjoittajakurs-
sikirja** (2021) tai Tommi Parkon runoilijoille suunnattu **Runoilijan työkalupakki** (2021). Vahva
olettamukseni on, että esimerkiksi kirjastot ovat pullollaan erilaisia kirjoitusoppaita. Myös edellä
mainitun Kirjailijaliiton verkkosivuilta löytyy vinkkejä kirjailijaksi aikoville.

Kuten alussa mainitsin, jokaisella kirjailijalla on oma tapansa ja tyylinsä kirjoittaa. Kirsi Pehkonen
on haastatellut kirjailijakollegoitaan teokseensa **Käsikirjoituksesta kirjaksi - miten kirjailijat
muokkaavat tekstiään?** (2018). Teoksessa yksitoista kirjailijaa kuvaa omien teostensa kirjoitta-
mis- ja muokkausprosesseja. Kirjasta käy ilmi, että tapoja on yhtä monta kuin kirjoittajaakin. Esi-
merkiksi heppakirjoistaan tunnettu Asta Ikonen suunnittelee romaaninsa autoillessa ja kirjoittaa
jo ensimmäisestä sanasta lähtien valmista. Anneli Kannolle taas aloittaminen on aina raskasta.
Kun Ikonen kirjoittaa autoillessaan, käyttää Kanto puolestaan suunnittelussa perinteistä ruutupa-
peria. Ikonen kirjoittaa kerralla valmista, Kannolla neljäs versio on vasta lopullinen. (Pehkonen
2018: 57, 83.)

Niina Hakalahden haastattelussa nousee esille kustannustoimittajan rooli. Hakalahti odottaa kus-
tannustoimittajalta hyviä rakentavia kysymyksiä. Hänestä kustannustoimittajan on hyvä olla kes-
kusteleva diskreetti, ei jyrätä mitään. (Pehkonen 2018: 34–35.) Hakalahden haastattelu tukee jo
johdannossa mainitsemaani seikkaa kustannustoimittajan työstä: "Kustannustoimittaja näyttää
minulle, mitä tekstissä on, koska minähän olen itse jo sokeutunut sille" (mts).

Myös **Kirjailijaliitto** toteaa verkkosivuillaan, että kirjoitusprosessi "pitää sisällään monia erilaisia
vaihteita aina ideoinnista aiheen kypsyttelyyn, tiedonhankintaan ja aineistojen tutkimiseen." Kirjal-
lisuuden lukeminen on keskeisessä roolissa kirjailijan työtä. "Useat kirjailijat kirjoittavat teoksia
monenikäisille lukijoille ja eri kohderyhmille. Kirjan kirjoittaminen on pitkä prosessi ja saattaa kes-
tää vuosia. Julkaisutahdissa on suurta vaihtelua, tutkimuksen mukaan kirjailijat julkaisevat uuden
teoksen keskimäärin hieman yli 1,5 vuoden välein. Julkaisutahti riippuu kuitenkin pitkälti myös
siitä, missä tahdissa kustantamo julkaisee teoksia." (Kirjailijaliitto.fi.)

Tutkimuksessani kirjailijan kirjoitusprosessi tulee esiin muun muassa tutkimushaastattelun (liite 1) kautta, sillä haastattelussa käydään läpi kirjailijan taustaa liittyen kirjailijan ammattiin sekä hänen omaa kirjoitusprosessiaan, miten hän keksii ideat ja millaisia työskentelytapoja hänellä on.

3.5 Painetun kirjan asema ja vaikutukset kustannusalaan

Keskustelu kirjan asemasta ja sen muutoksesta on ollut pinnalla jo vuosien ajan. 1900-luvulla painetun sanan valta-asema mediana alkoi kuitenkin muuttua sähköisten viestinten myötä. Ensimmäinen keksittiin elokuva, sitten radio ja TV sekä niiden oheislaitteet (videot, cd-romit, dvd-levyt), joiden jälkeen tuli vielä tietokone. Nämä edellä mainitut keksinnöt ovat tarjonneet uusia vaihtoehtoja niiden tehtävien täyttämiseen, joita kirja on edustanut perinteisesti. (Makkonen 2004: 11.) Juhani Niemen (2007: 20) mukaan ”kustantajien näkökulmasta kirja myös esineenä merkitsee jatkuvuutta: se edustaa tiedonvälityksen pitkävaikutteisinta muotoa, ihmiskunnan muistia.”

Kirjan asemaa informaatioyhteiskunnassa ei voida enää pitää mitenkään itsestään selvänä. Kirja joutuu nimittäin kamppailemaan niin ajasta kuin roolistakin muiden elämys- ja tiedonlähteiden kanssa. Vaikka kirja ehkä häviääkin muille viestimille nopeudessa, se voidaan kääntää enemmänkin kirjan voimaksi kuin heikkoudeksi, sillä näin ollen kirja antaa aikaa ja tilaa perusteiden esittämiseen ja argumentointiin. Lisäksi se antaa mahdollisuuden palata asioihin helposti yhä uudestaan. Jos verrataan televisiota, elokuvia ja kirjaa elämysten tarjoajina, kirja eroaa selkeästi joukosta, sillä kirjan lukeminen on aktiivinen prosessi: lukija rakentaa päässään mielikuvituksen avulla paljon sellaista, minkä valkokankaalle tai tv-ruutuun siirretty tarina tarjoaa katsojalle lähes valmiina. (Makkonen 2004: 11–12.)

Kirja oli vuosisatoja painotuote, mutta nykyisin samat sisällöt voidaan julkaista digitaalisina tiedostoina: e-kirjoina ja äänikirjoina. Internet tuo oman haasteensa kirjan asemaan yhteiskunnassa, sillä se tieto mikä ennen etsittiin kirjoista, on nykyään löydettävissä muutaman klikkauksen päässä internetin hakukoneesta.

Inkisen ja Löytösen mukaan, kun mietitään erilaisten sähköisten päätelaitteiden ja painetun kirjan käyttöä – ero on selvä. Painettu kirja (paperiset sivut) koetaan edelleen miellyttävämpänä lukea kuin esimerkiksi tablettitietokoneen taulumaisen näytön kautta. Kuitenkin Inkisen ja Löytösen mukaan sähköisen kirjan käytettävyys on myös kehittynyt ja useasti ne kuluttajat, jotka lukevat paljon kirjallisuutta ostavat ja käyttävät sekä sähköisiä että painettuja kirjoja. Samalla muuttuvat lukemisen tilanteisiin sidonnaiset käyttötavat, sillä painettua kirjaa luetaan sellaisissa tilanteissa, joissa kirjaa ei tarvitse kuljettaa mukana pitkiä matkoja. Sähköisen kirjan voima onkin nimenomaan sen liikkuvuudessa ja tarjontamäärässä: ne kulkevat yhdessä laitteessa ilman ylimääräistä painoa. Kuluttajille, jotka matkustavat paljon, sähköiset kirjat antavat selvän edun verrattuna painettuun kirjaan. (Inkinen & Löytönen 2014: 12.)

Niin ikään Inkinen ja Löytönen katsovat, että painetulla kirjalla tulee olemaan aina rooli ihmisten arjessa: lukeminen liittyy niin tiedonsiirtoon työelämässä kuin myös vapaa-ajalla. Kirjan käsite on laajentunut ratkaisevasti nykyteknologian myötä. Selvä kehityspotentiaali tulevaisuudessa on videokuvan, äänen ja internet-tietoresurssien yhdistäminen osaksi kirjaa eli voidaan puhua niin sanotuista perinteisen kirjan ylittävistä lisäpalveluista, jotka lisäävät sähköisen kirjan mahdollisuuksia. Painetulla kirjalla on kuitenkin loistavan historian ohella edessään valoisa tulevaisuus, sillä painettu kirja on pysyvämpi ja kestävä aikaa paremmin kuin sähköinen kirja. (Inkinen & Löytönen 2014: 14–15.)

Painetun kirjan aseman muutokset ja digitalisoituminen näkyvät oletettavasti myös kustannusalalla. Ala onkin tietynlaisessa murroksessa, kun ääni- ja e-kirjoja tuottavat organisaatiot, kuten esimerkiksi **Storytel**, **BookBeat** ja **Nextstory** ovat rantautuneet markkinoille. Jos uutissivustoja tai vaikkapa sosiaalisen median vaikuttajien tekemiä kaupallisia yhteistöitä on uskomisen, vahva olettamukseni on, että varsinkin viimeisten kahden vuoden aikana ja yhden maailmanlaajuisen pandemian takia ääni- ja e-kirjojen suosio on kasvanut merkittävästi.

Äänikirjan tekeminen vaatii monen ihmisen työpanosta kymmenien tuntien edestä. **Kustannustoimittajan blogin** (2020) mukaan lukija on äänikirjan tärkein palanen ja ennen hänen saapumistaan äänikirjastudioon on pohjatyötä tehty jo paljon. Lukijan tehtyä oman osansa jatkuu työ vielä senkin jälkeen ennen kuin äänikirja on täysin valmis. (reunalla.fi)

Oletettavasti ääni- ja e-kirjojen suosio näkyy kustannusalalla siten, että kustantamot joutuvat pohtimaan jo kustannussopimusta tehdessään, että sopiiko teos ääni- ja/tai e-kirjaksi. Jotkin kirjat voivat toimia jopa paremmin äänikirjana kuin painettuna versiona. Eivätkä kustantamot voi sivuuttaa äänikirjasta koituvia kuluja – antaako äänikirjan tekeminen enemmän kuin ottaa? Prosessi on iso ja tuskin kovin halpakaan, jonka lisäksi äänikirjapalvelut ottavat oman osansa tuotoista.

Äänikirjoista saadut palkkiot puhuttavat alalla, nimittäin kirjailijan näkökulmasta. Äänikirja ei olekaan välttämättä kirjailijalle mikään rahasampo. **Suomen Kirjailijaliiton** vuonna 2020 tekemän selvityksen mukaan, kirjailija saa yhdestä kovakantisesta kirjasta keskimäärin yli kolme euroa kappaleelta, äänikirjasta vain viidenneksen, eli 67 senttiä. MTV:n uutisten haastattelema Kustannusosakeyhtiö Tammen toimitusjohtaja Timo Julkunen toteaa haastattelussa, että palkkion kokonaismäärä on kuitenkin nousussa. Julkunen vetoaa samassa haastattelussa kustantajiin: ”kustantaja on kirjailijan edunvalvoja ja on kustantajan tehtävä hoitaa äänikirjaan liittyvät sopimukset kuntoon.” (mtvuutiset.fi, kirjailijaliitto.fi.)

Kirjan aseman vahvistamiseksi ja sen esillä pitämiseksi kirja-alan ammattilaiset eli kustantajat ja kirjakauppiat ovat sitoutuneet moniin yhteisiin hankkeisiin. Tällaisia hankkeita ovat erilaisten kirjallisuuspalkintojen ja kirjoituskilpailuiden ohella järjestettävät tapahtumat, kuten kirjamessut. Messut ovat suunnattu erityisesti yleisölle, mutta ne antavat kallisarvoista huomiota niin kirjailijoille, kustantajille kuin koko kirja-alalle kokonaisuutenakin. (Tulisalo 2004: 315–316.)

Kirjamessut järjestetään Helsingissä ja Turussa sekä näiden kahden ison messutapahtuman lisäksi kirjamessuja on järjestetty myös Jyväskylässä ja Kouvolan Myllykoskella. (sttinfo.fi; yle.fi.)

Uskallan kuitenkin väittää, että äänikirja, e-kirja tai painettu kirja eivät poissulje toisiaan vaan pikemminkin luovat enemmän mahdollisuuksia kuluttajille. Kun vaihtoehtoja on enemmän, on suurempi todennäköisyys, että myös henkilöillä, jotka kärsivät esimerkiksi lukihäiriöstä on matalampi

kynnys päästä lukuharrastuksen pariin. Lukeminen – tapahtui se sitten fyysisesti sivuja kääntelemällä tai äänikirjaa kuuntelemalla – lisää omalta osaltaan yleissivistystä ja kehittää sanavarastoja sekä mielikuvitusta. Olettamukseni on, että hyötyjä on enemmän kuin haittoja eikä painettu kirja ole katoamassa.

4 Toisen tekstiä toimittamassa – tutkimusaineiston analyysi

Urapolkuni kustannustoimittajaksi on vasta lähtökuopissaan, mutta kustannustoimittajan ammatti on kiinnostanut minua jo hyvin pitkään. Ajoitan tätä tutkimusaihetta kohtaan tuntemani kiinnostuksen vuoteen 2011, jolloin sain ensikosketukseni kustannustoimittajan työhön sekä suomen kielen ja kirjallisuuden opiskeluun yliopistossa kotimaisen draamasarjan **Parhaat vuodet** (esitetty MTV3:lla vuosina 2000–2002) kautta. Sarjaan oli käsikirjoitettu mielenkiintoinen hahmo, kustannustoimittaja Katriina Kivilaakso, kahden kuuluisan runoilijan tytär. Hän oli opiskellut yliopistossa nimenomaan suomen kieltä ja kirjallisuutta, jonka jälkeen hänestä oli tullut kustannustoimittaja. Hahmo jäi pyörimään alitajuntaani, mutta vielä tuolloin niin yliopisto-opinnot kuin kustannustoimittajan työ olivat vain kaukaisia, saavuttamattomia haaveita, joiden en uskonut koskaan toteutuvan.

Aloittaessani suomen kielen ja kirjallisuuden opinnot Itä-Suomen yliopistossa vuonna 2017 en lähtenyt heti tavoittelemaan kustannustoimittajan ammattia, vaan keskityin pelkästään opiskeluun. Kirjat ja kirjoittaminen ovat olleet aina lähellä sydäntäni, joten kirjallisuuden valitseminen pääaineeksi tuntui ainoalta oikealta ratkaisulta. Oman kirjan kirjoittaminen ja julkaiseminen on ollut haaveeni lapsesta asti, joten kustannustoimittajan työ tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden seurata aitiopaikalta kirjailijoiden työskentelyä ja elää mukana matkalla kirjan julkaisemiseen iloineen ja suruineen.

4.1 Kustannustoimittajan ja tekstin suhde

Kuten on käynyt ilmi, kustannustoimittajan työnkuva on laaja ja koostuu monista tehtävistä. Tärkeää, ellei tärkeintä on kuitenkin kustannustoimittajan suhde toimitettavaan tekstiin. Tässä luvussa käyn konkreettisesti läpi omaa toimitustyötäni tutkimuspäiväkirjaan tekemieni muistiinpanojen ja havaintojen pohjalta. Pohdin suhdettani toimittamaani tekstiin, sen syntymistä ja muuttumista työn edetessä.

Ennen kuin minulle tarjottiin tilaisuutta toimittaa **Mustissa vesissä**, olivat kustantamon edustajat tehneet kirjaan liittyviä päätöksiä yhteistyössä kirjailijan ja muun muassa taittajan kanssa. Tietenkin kustannussopimus oli tehty sekä päätetty kirjan nimi ja kansikuva (ks. liite 3). Taittaja vaikutti omalta osaltaan myös tekstin muuttumiseen, sillä hänen kansiehdotuksistaan valittiin sellainen, missä oli keltainen kumisaapas. Kirjailija oli alun perin kirjoittanut saappaan siniseksi, mutta kansiehdotuksen jälkeen se muutettiin tekstiin keltaiseksi. Huomioitavaa on myös se, että alkuperäinen kuva on kirjailijan itsensä ottama. (Leino 2022.)

Sain toimittamani tekstin käsikirjoituksen luettavakseni tulostettuna paperiversiona heinäkuussa 2021. Vielä ensimmäisellä lukukerralla ei ollut tarkoitus kiinnittää huomiota tekstin rakenteeseen tai kielenhuoltoon, vaan lukea teksti läpi niin sanottuna viihtyvänä lukijana. Tämän tarkoituksena oli selvittää, olisinko halukas toimittamaan kyseisen kirjan.

Voin todeta täysin puolueettomasti, että käsikirjoitus tempaisi minut mukaansa enkä olisi malttanut lopettaa lukemista. Viehätyin tekstistä todella paljon ja se vastasi tyylillisesti juuri sellaista kirjallisuutta, jota tykkään lukea. Päätökseen vaikutti siis merkittävästi oma kiinnostukseni tekstiä kohtaan. Tiesin siinä hetkessä, että tämän tekstin haluan toimittaa, vaikka vastuu ja kokemattomuuteni kustannustoimittajana pelottikin. Tuntui kuitenkin hienolta, että kustantaja näki minussa potentiaalia alalle. Toisaalta tämä lisäsi itselleni luomia paineita onnistua mahdollisimman hyvin.

Kun olin lukenut käsikirjoituksen ja ilmoittanut halukkuudestani toimittaa se, ei seuraavaan kuukauteen tapahtunut mitään. Työharjoitteluni päättyi heinäkuun 2021 lopussa, ja varsinainen toimitustyö eli tekstin editointi alkoi saman vuoden elokuussa. Kustantaja toimi koko toimitustyön ajan apunani ja varmisti, että prosessi etenee oikein. Teimme siis tekstin editoinnin yhteistyössä: kustannustoimittaja, kirjailija ja kustantaja. Tämä oli hieman poikkeuksellinen menetelmä työskennellä, mutta välttämätön, koska olin aloitteleva ja täysin kokematon kustannustoimittaja eikä minulla ollut tarvittavaa tietotaitoa esimerkiksi prosessin eri vaiheista.

Sovin kustantajan kanssa, että muokkaan tekstiä ensin itsenäisesti, omalla tyylilläni muutaman sivun verran, jotta kustantaja näkisi työskentelytapani. Hän kertoi vastausviestissään mielipiteensä tavastani työskennellä sekä näytti mallia, miten itse tekee. Jatkossa työ eteni niin, että ensin minä tein omat muokausehdotukseni, sen jälkeen kustantaja teki omansa sekä kommentoi ehdotuksiani tai antoi vinkkejä, miten kannattaisi tehdä ja vastasi kysymyksiin, jos minulle oli sellaisia herännyt. Tämän jälkeen muokausehdotuksemme menivät kirjailijalle, joka puolestaan joko hyväksyi tai hylkäsi ne. Kirjailija teki myös omat ehdotuksensa, jotka minä taas tarkistin ja saatoin varmistaa kustantajalta joitakin kohtia, jos olin epävarma. Tällä metodilla mentiin koko käsikirjoitus läpi. Tärkeää oli, että kaikki osapuolet muokkaavat samaa tiedostoa, jotta vältytään eri versioilta, sillä niiden yhdisteleminen on hankalaa. Tämä saatiin oppia kantapäähän kautta, koska alkuperäinen työskentelytapa oli, että ensin minä tein muokausehdotukset sitten kirjailija teki omansa ja sitten vasta kustantaja omansa. Jouduin tekemään ison työn yhdistellessäni eri versiot yhdeksi ja samaksi tekstitiedostoksi. (Leino 2021/2022.)

Konkreettisen toimitustyön aloittaminen oli vaikeaa. Minulle heräsi kysymys tekstin omistajuudesta ja kustannustoimittajan oikeudesta tehdä tekstile ylipäättään yhtään mitään. Painin todella paljon sen kanssa, millaisia muokkauksia uskallan ehdottaa. Tuntui pahalta muokata toisen kirjoittamaa tekstiä, varsinkin kun takaraivossa jyskytti koko ajan tieto siitä, että kyseessä on kirjailijan hengentyö. Alussa työ oli melko hidasta, koska minkäänlaista rutiinia ei tietenkään ollut ehtinyt vielä muodostua ja olin hyvin epävarma työskentelyni oikeellisuudesta. Stressasin paljon. Teksti oli mielestäni ensimmäisellä lukukerralla jo niin hyvää, joten pohdin paljon sitä, löydänpö sieltä ylipäättään mitään muokattavaa. Silloin en vielä osannut katsoa tekstiä kerronnan tai rakenteen kannalta.

Aloitin käymään käsikirjoituksen läpi kronologisessa järjestyksessä. Ensin luin editoitavan pätkän (n. 10–15 sivua) läpi kertaalleen ja korjasin samalla huomaamani kirjoitus- tai lyöntivirheet. Sitten aloin käymään tekstiä läpi lause lauseelta. Tarkastelin tekstin rakennetta: eteneekö tarina johdonmukaisesti ja toimivatko hahmot loogisesti niin kuin oikeassa elämässä toimitaan. Vaikka kyseessä onkin fiktiivinen teos, tarkoituksena oli, ettei tulisi epäloogisuuksia ja tapahtumat olisivat mahdollisia myös oikeassa elämässä.

Luvun 20 (s.88) alussa lukijalle ei selviä, että henkilöt ovatkin siirtyneet jo Pihlan ja Henrin mökkiin/tupaan. Olin ainakin itse siinä luulossa, että ovat vielä suolla. Pitäisikö luvun alussa tuoda asia ilmi? Koska muutaman kappaleen päästä Henri ryntää ulos tuvasta... (Leino: 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 23.11.2021.)

Yhtenä esimerkkinä kerronnan epäloogisuudesta on, että kun erään luvun alussa päähenkilöt olivat palanneet takaisin mökkiin, mutta missään vaiheessa ei käynyt ilmi heidän olevan mökissä ennen kuin toinen päähenkilöistä ryntäsi sieltä ulos. Edellisen kappaleen lopussa he olivat vielä olleet suolla poimimassa lakkoja. Tätä kohtaa muokattiin niin, että käy selkeästi ilmi henkilöiden palanneen mökkiin. Näin vältettiin lukijan hämmentyminen, kun toinen hahmoista ryntää yhtäkkiä ulos mökistä.

Perinteisen kielenhuollon lisäksi tein jonkin verran sananvaihtoja. Syitä sananvaihdolle oli usein toisto, jokin sana toistui monta kertaa samassa tai peräkkäisissä kappaleissa, esimerkiksi kammottaa > pelottaa, puntaroi > pohti. Sananvaihdossa hyväksi apuvälineeksi osoittautui netistä löytyvä **Synonyymi-sanakirja**. Myös joitakin murre sanoja ehdotin muutettavaksi vastaamaan enemmän yleiskieltä, esimerkiksi sana "jurskautti" vaihdettiin sanaan "haukkasi", samoin sana "hönnä" (=maja, hökkeli, huterä rakennus tms.). Tällaisessa tapauksessa piti osata katsoa tekstiä lukijan kannalta ja pohtia, onko kyseinen murre sana yleisesti tunnettu. Jonkin verran oli myös sanajärjestyksen muokkaamista.

Sivut 97–113: Tässä pätkässä toistuvat monta kertaa samat sanat ja yritin keksiä synonyymejä. Muun muassa: kammottaa > pelottaa, puntaroi > pohti, "hiissasi" (murre sana?) > raahasi (Pihla hiissasi tikkaita), siepata > napata. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 6.12.2021.)

Käytännössä meitä editoijia oli kolme ja yhteydenpito tapahtui sähköpostin välityksellä. Jokaisella editoijalla oli oma väri, jolla hän teki ehdotuksensa. Minulla kustannustoimittajana punainen, kirjailijalla sininen ja kustantajalla vihreä. Seuraava lainaus käsikirjoituksesta tuo konkreettisesti ilmi, miten editointi tapahtui:

Oli ihanteellinen päivä maleksia kirjastossa. Sade piiskasi suuria ikkunaruujuja, joista avautui masentava näkymä kylän keskustaan. Linja-autoaseman baarin **edustalla**, lipan alla nojasi seinää vasten yksinäinen miesten polkupyörä. Se oli odottanut kuljettajaansa jo pidemmän to-

vin, molemmista renkaista oli ilma valunut pois ja ketjut repsottivat ~~toimettomina maata vasten~~. (Mikkanen 2022: 87. Esimerkeissä sivunumerot viittaavat painetun teoksen sivuihin, korjaus käsikirjoitukseen.)

Yliviivaus tarkoitti, että kyseistä sanaa tai lausetta ehdotettiin poistettavaksi kokonaan. Jos taas oli tarpeen vaihtaa jokin sana esimerkiksi toiston vuoksi, tehtiin se näin: ”Pihla tuijotti ulos ikkunasta, mutta maisemat ~~kiirehtivät vilistivät~~ (~~vilistää oli jo aiemmin~~ ohi hänen näkemättä niitä” (Mikkanen 2022: 90). Sulkuihin merkittiin tarkempi perustelu, miksi muokkausehdotus olisi relevantti.

Toimitustyö alkaa olla loppusuoralla, seuraava pätkä on viimeinen, joka pitää editoida. Sitten teksti menee taittoon ja aletaan lukemaan taittoversiota läpi mahdollisten virheiden ym. varalta. Teksti alkaa käymään koko ajan enemmän ja enemmän tutuksi, samoin hahmot. Joskus kuitenkin pitää palata taaksepäin tarkistamaan, että mitenkäs joku juttu oli aiemmin kerrottu/mennyt. Huomaa kyllä, ettei ole enää pelkkä tavallinen lukija, vaan syventynyt tekstiin aivan eri tavalla. Paljon syvemmin. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 20.1.2022.)

Toimitustyö eteni tällä työskentelymetodilla ihan loppuun asti. Viimeiset editoinnit olivat valmiina tammikuun loppupuolella 2022 eli kokonaisuudessaan tekstin editointi kesti noin puolisen vuotta. Tämän jälkeen teksti lähti taittajalle, jonka jälkeen oli vuorossa taittovedoksen lukeminen. Se oli hyvin tarkkaa ja aikaa vievää työtä. Teksti piti syynätä todella huolellisesti, jottei tulisi painovirheitä. Lopulta kirja ilmestyi ajallaan saman vuoden maaliskuussa.

Viimeiset sivut 141–154! Nytkö se jo loppui? Vihdoin se loppui! Ristiriitaiset tunteet, epävarmuus... olenko tehnyt kaiken niin kuin pitää? Vastuu painaa. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 26.1.2022.)

Suhteeni tekstiin syntyi hitaasti. Kuitenkin otin tekstin alusta asti jollain tavalla ”omakseni”. Tällä tarkoitan sitä, että halusin paneutua toimitustyöhön ja tehdä sen mahdollisimman hyvin. Tekstin tuntumiseen omalta vaikutti myös varmasti se, että viehätyin siitä tyylillisesti ja tarinallisesti hyvin paljon. Koin ylpeyttä ja mielihyvää saadessani olla mukana tekemässä jotain sellaista, mistä olen unelmoinut koko ikäni, vaikka kyseessä ei ollutkaan itseni kirjoittama kirja. Alussa teksti oli vierasta ja vaikka olin lukenut käsikirjoituksen, en täysin ulkoa pystynyt muistamaan seuraavia juonenkäänteitä vaan koin niin sanotusti ahaa-elämyksiä: ”ai niin tässä tapahtui näin” ja niin edelleen.

Huomaan jo nyt, että suhde on muuttunut verrattuna siihen, kun ensimmäisen kerran luin käsikirjoituksen kesällä 2021. Silloin olin pelkkä lukija ja nyt olen sukeltanut syvemmälle tekstiin ja oppinut tuntemaan sitä paremmin sekä ”kirjeenvaihto” kirjailijan kanssa on avannut uusia ulottuvuuksia tekstiin, koska harvoin tavallisella lukijalla, joka ostaa/lainaa kirjan on mahdollista keskustella kirjailijan kanssa henkilöahmoista ja tapahtumista. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 2.11.2021.)

Minun ja tekstin suhteen muuttuminen näkyi myös lukutavassa. Ensimmäisellä kerralla sitä luki kuin mitä tahansa hyvää romaania, mutta mitä pidemmälle työ eteni, sitä enemmän kiinnitin huomiota tekstin rakenteisiin ja loogisuuteen. Tekstin hyvyys ei kuitenkaan muuttunut missään vaiheessa, vaan tarkastelun näkökulma vaihtui viihtyvistä lukijasta tarkkailevaksi kustannustoimittajaksi.

Kuitenkaan en halua kaikkea kirjailijan käyttämää kuvailua poistaa, mutta liian pitkät lauseet täynnä adjektiiveja tai yksityiskohtaiset kuvailut miljööstä eivät palvele lukijaa. Näin jää enemmän tilaa lukijan mielikuvitukselle, hän saa itse kuvitella esim. astioiden värin jne. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 28.11.2021.)

Kustannustoimittajana pääsin sukeltamaan syvemmälle tekstiin ja näin ollen myös suhteeni tekstiin monipuolistui. Samalla itsevarmuuteni työskentelystä kasvoi, mitä tutummaksi teksti tuli. Aloin kiinnittää enemmän huomiota eri merkitystasoihin, kuten esimerkiksi kirjailijalle tyypillisiin pitkiin luontokuvauksiin, joissa ei sinänsä ollut mitään vikaa – ne eivät vaan antaneet lukijalle mitään spesifiä uutta tietoa tarinan kannalta. Korjausehdotukseni perustui ajatukselle, että joskus on hyvä jättää tilaa myös lukijan mielikuvitukselle, jotta lukija saa itse mielessään luoda mielikuvan tapahtumapaikoista ilman yksityiskohtaisia kuvailuja.

Tekstin työstäminen oli niin tiivistä, että huomasin sen vaikuttavan jopa seminaarityöskentelyyni. Ollessani opponentin roolissa ja lukiessani opiskelutovereiden tutkimussuunnitelmia huomasin automaattisesti pohtivani tekstiä kustannustoimittajan työn näkökulmasta. Ajatus lähti jatkuvasti harhailemaan siihen suuntaan, että miten muokkaisin esimerkiksi tekstin lauserakenteita. Toisaalta tästä oli hyötyäkin, pystyin poimimaan tekstistä paremmin lyönti- ja kirjoitusvirheet.

Emotionaalinen näkökulma ei ehkä ole tieteellisen tutkimuksen kannalta olennaisinta, mutta en voi sivuuttaa sitä, sillä oman työskentelyn tutkiminen on aina jossain määrin emotionaalista. Yritin

suhtautua projektiin täysin työtehtävänä, mutta se ei aina onnistunut. Oman työskentelyn tarkasteleminen objektiivisesti on yllättävän hankalaa, varsinkin jos omaa itsekriittisen luonteen ja on epävarma omista taidoistaan. Emotionaalisuus ei liittynyt pelkästään oman työn tarkasteluun vaan se vaikutti myös tekstin suhteeseen.

Hyvin tunneihmisenä tämä tulee olemaan todella haastavaa, että pystyn tutkimaan omaa työskentelyäni pelkästään työskentelynä ilman suurempia tunnereaktioita. Tämä on luultavasti mahdotonta. Tekstistä tulee ainakin emotionaalisesti ”oma”, koska tekee niin tiivistä työtä sen kanssa. Onko korrektia suhtautua emotionaalisesti? (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 16.8.2021.)

Tekstistä tuli lopulta autonominen kohde, jota yritin saada omalla työpanoksellani paremmaksi. Tietynlainen hienotunteisuus poistui ja rohkaistuin tekemään enemmän esimerkiksi tiivistämistä. Hienotunteisuuden poistumisella tarkoitan sitä, että tekstin editoimisesta tuli työtehtävä eikä minulla ollut tarvetta suhtautua siihen niin emotionaalisesti kuin toimitustyön alussa.

Suhteeni tekstiin muuttui paljon ja tämä toimitustyö tulee aina olemaan minulle se ensimmäinen, josta kustannustoimittajan urani sai alkunsa. Joten vaikka se olikin lopussa vain työn tekemistä, tulee **Mustissa vesissä** olemaan minulle aina emotionaalisesti merkityksellinen teos.

4.2 Kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyö

Yksi tärkeimmistä kustannustoimittajan työhön liittyvistä seikoista on kustannustoimittajan ja kirjailijan välinen yhteistyö ja vuorovaikutus. Minulle painotettiin alusta asti, että muokausehdotukset ja muu palaute täytyy aina antaa kirjailijaa kunnioittaen eikä kirjailijaa saa loukata (Leino 2022).

Käsikirjoitus on kirjailijan hengentyö, johon hän on ”vuodattanut sielunsa”. Tämä oli osasyynä siihen, miksi toisen ihmisen kirjoittaman tekstin muokkaaminen jännitti minua etukäteen hyvin paljon. Varsinkin, kun kirjailija oli minulle vielä tuntematon enkä tiennyt mitään hänen työskentelytavoistaan tai miten hän ylipäätään ottaisi palautetta vastaan. Kokemattomuuteni kustannustoimittaja nousi tässä myös esille: minun oli alussa vaikeaa tehdä muokausehdotuksia, suoraan sanoen

tein niitä hyvin varovaisesti ja maltillisesti. Haastattelun aikana kävikin ilmi, että kirjailija oli huomannut saman alun epävarmuuden ja varovaisuuden. En halunnut kirjailijalle tulevan sellaista tunnetta, että hänen tekstinsä on niin huono, että sitä täytyy muokata. Vaikka kyse ei tietenkään ollut siitä ja kirjailijakin sen varmasti tiesi, olihan hän julkaissut jo yhden kirjan ennen tätä kyseistä projektia. (Mikkanen – Leino 2022; Leino 2021/2022.)

Minun ja kirjailijan yhteistyö alkoi siten, että kustantamon edustaja oli ilmoittanut hänelle, että tätä kirjaa tulee toimittamaan uusi, kokematon henkilö. Laitoin kirjailijalle sähköpostia, jossa esittelin itseni ja kerroin hieman taustastani. Samalla kyselin jo alustavasti hänen kiinnostuksestaan lähteä mukaan tähän tutkimukseen. (Leino 2021/2022.)

Kirjailijan saadessa tietää, että kustannustoimittaja vaihtuu, oli hänkin tahoillaan miettinyt millainen ihminen olisi vastassa tällä kertaa ja että ymmärrämmekö toisiamme. Kirjailijalla on siis ollut kummankin julkaisemansa kirjan toimitusprosessissa eri kustannustoimittaja. Hän kuitenkin sanoi haastattelussa, että toisaalta jos kustannustoimittaja ei koskaan vaihtuisi, niin mistä sitten edes tietäisi minkälainen on hyvä kustannustoimittaja ja mitä siltä osaisi odottaa. Kirjailijan mukaan kustannustoimittajan vaihtuvuus antaa erilaista näkökulmaa kirjoittamisen jatkoa ajatellen, koska silloin on saanut erilaisilta kustannustoimittajilta eri tyylillä ja erilaisia kommentteja ja palautetta omasta käsikirjoituksestaan. (Mikkanen – Leino 2022; Leino 2021/2022.)

Kummankin huoli tai jännitys siitä, että toimisiko yhteistyömme oli kuitenkin turha. Olimme kumpikin samaa mieltä siitä, että yhteistyömme sujui hyvin ja että olimme yhteisellä asialla: päämääränä onnistunut kirja. Kirjailija nosti haastattelussa yhteistyömme yhdeksi hyväksi puoleksi molemminpuolisen joustavuuden esimerkiksi aikataulujen suhteen sekä sen, että olin hyvin tavoitettavissa eikä joutunut odottamaan päiviä saadakseen vastauksen johonkin kysymykseen. Itse taas koin kustannustoimittajana, että olisin voinut vastata kirjailijan kysymyksiin paremmin. Toki usein tilanne oli sellainen, että jouduin ensin selvittämään asian kustantajalta ennen kuin pystyin vastaamaan kirjailijan kysymykseen. Tällaisissa asioissa kokemattomuuteni tuli esille. (Mikkanen – Leino 2022; Leino 2021/2022.)

Kirjailijasta tärkeintä kustannustoimittajan ja kirjailijan yhteistyössä on ”luottamus ja sellainen ilmapiiri, että kumpikin uskaltaa sanoa oman mielipiteensä ja ehdotuksensa.” Kirjailijalle on merkittävää se, että jos kustannustoimittaja ehdottaa muutosta johonkin kirjailijalle tärkeään asiaan, uskaltaa kirjailija kuitenkin sanoa eriävän mielipiteensä ja ”pitää päänsä”. Kysymykseen siitä, että jos kustannustoimittaja ehdottaisi radikaaleja muutoksia esimerkiksi rakenteeseen, kirjailija vastasi suhtautumisensa ”riippuvan tapauksesta ja luultavasti asiaa joutuisi sulattelemaan.” Jos asia olisi oikeasti hänelle merkityksellinen, niin tahtoisi kuulla hyvät perustelut kustannustoimittajan ehdotukselle. Ehdotus varsinkin rakenteen muuttamisesta aiheuttaisi ahdistusta, sillä prosessi on hyvin työläs. (Mikkanen – Leino 2022.)

Kirjailija oli ennen ensimmäisen kirjansa julkaisua miettinyt kustannustoimittajan kanssa työskentelyä, millaista se tulisi olemaan ja kuinka paljon joutuisi tiivistämään tai poistamaan. Hän oli kuullut tarinoita siitä, että kustannustoimittajan kanssa joutuisi kovastikin väittelemään muokausehdotuksista. Hän oli kuitenkin lähtenyt ensimmäiseen kirjaprojektiin luottavaisin mielin eikä jännittänyt kauheasti. Kustannustoimittajan näkökulmasta minulla oli vähän samantapaisia ajatuksia ennen tätä ensimmäistä toimitustyötä: mitä jos kirjailija ei hyväksy ehdotuksiani ja joudumme käymään kiivasta keskustelua siitä, mikä on oikea ratkaisu. (Mikkanen – Leino 2022.)

Kirjailijalle iskee välillä ahdistus, kun on lukenut käsikirjoituksen jo monta kertaa ja silti aina löytyy jotakin korjattavaa. Kustannustoimittaja (eli minä) pohdin, pystynkö olemaan tarpeeksi tukena ja apuna. Osaanko sanoa oikeat sanat ja luoda uskoa kirjailijaan. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 17.11.2021.)

Muokausehdotusten tiimoilta yhteistyömme sujui hyvin. Otin alusta asti sellaisen tyylin, että esitä ehdotukseni muodossa ”voisiko asia x olla näin?” ”sopisiko tähän sanan ’kontio’ (kontiomerkkiset kumisaappaat) tilalle sana ’kumisaapas?’” Halusin antaa kirjailijalle päätösvaltaa enkä jyrätä. Koin, että teimme toimitustyötä nimenomaan yhteistyössä, pohdimme ratkaisuja ja vaihtoehtoja yhdessä. Toisaalta tässä tuli taas emotionaalinen näkökulma esiin: osaanko antaa kirjailijalle riittävästi tukea ja apua vai joutuuko hän tekemään liikaa päätöksiä? Haastatteluvastauksista kävi ilmi, ettei meillä ollut kummankaan mielestä suuria erimielisyyksiä muokausehdotuksista. Kirjailija hyväksyi hyvin usein tekemäni ehdotukset ja samoin minä hänen. Parissa kohdassa kirjailija piti päänsä, eikä tehty muutoksia. (Mikkanen – Leino 2022; Leino 2021/2022.)

Teemahaastattelun kaksi ensimmäistä teemaa käsitteli kirjailijan ammattia sekä kirjoittamista. Kirjailija innostui alun perin kirjoittamisesta vuosina 2012–2013, jolloin hän aloitti kirjoittamisen perusopinnot. Aiemmin hän oli käynyt kansalaisopiston kursseilla. Opinnot saivat innostumaan ja ajattelemaan, että ehkä hänestä sittenkin olisi kirjoittamaan kirja, sillä aiemmin oli tuntunut siltä, ettei hän pystyisi hallitsemaan niin isoa kokonaisuutta. Myös ajatus kirjan/-joiden julkaisemisesta heräsi perusopintojen päättymisen jälkeen ensimmäistä käsikirjoitusta tehdessä: ”Jos kerran kirjoittaa romaanikäsikirjoituksen niin miksi sitten kirjoittaisi pelkästään itselleen.” Puolestaan kirjan ilmestyminen aiheuttaa hänelle monenlaisia tunteita. Päälimmäisenä on innostus, mutta kustannusprosessin eri vaiheissa innostus vaihtuu joskus epätoivoon. Kirjan ilmestymisen jälkeen kirjailija ensin pelkää, ettei kukaan lue kirjaa ja seuraavassa hetkessä hän pelkää sitä, että mitä jos joku lukeekin sen.

Kirjailija on myös osallistunut viimeisten 5–7 vuoden aikana lukuisiin eri kirjoituskilpailuihin ja kaikki käsikirjoitukset ovat alun alkaen kirjoitettu kirjoituskilpailuja varten. Hänellä olisi myös toiveena jäädä kokonaan vapaaksi kirjailijaksi, mutta ongelmaksi on muodostunut rahoitus, sillä harvalla suomalaisella kirjailijalla on varaa elättää itsensä pelkästään kirjoittamalla ilman toista työtä. Rahoitus ja markkinointi vaikuttivat myös siihen, miksi kirjailija ei ole harkinnut vakavasti omakustanne-kirjan julkaisua. (Mikkanen – Leino 2022.)

Tutkielman johdannossa kerroin omaa taustaani suhteessa Reuna Publishing Houseen kustantamona. Kirjailija puolestaan vastaa rehellisesti kysymykseeni kustantamon valinnasta, että hänen oli ensikertalaisena lähetettävä käsikirjoitus moneen eri kustantamoon eikä ollut varaa alkaa valita. Täytyi vain toivoa, että jostain tärppäisi ja pääasia, että saisi julkaistua kirjan. Reunasta hän oli kuullut kehuja eräässä kirjailijaryhmässä. Kustantamon valintaan ei liittynyt varsinaisia kriteerejä, toki isommissa kustantamoissa julkisuus ja mainonta on näkyvämpää. (Mikkanen – Leino 2022.)

Tämän tutkielman luku 3.4 käsittelee kirjailijan kirjoitusprosessia, jota kustannustoimittajan on myös tärkeää ymmärtää. Haastattelemani kirjailijan työskentelyrutiini on ajallisesti työpäivän kaltainen, noin 6 tuntia. Kirjailija aloittaa aamulla aamiaisen jälkeen. Välissä hän tekee taukojumppaa

ja pitää ruokataukoja, joiden lisäksi käyttää koira ulkona. Hän kirjoittaa omien sanojensa mukaan virka-aikaan ja nukkuu öisin. Hän kokee, että jonkinlainen rutiini on pakko olla, koska ilman rutiinia kirjoittamisesta ei tulisi mitään, mutta haluaisi kuitenkin, ettei kirjoittamista varten tarvitsisi varata aikaa päiviä tai viikkoja, vaan oppisi hyödyntämään lyhyempiäkin aikoja. Ei koe, että olisi mitään kirjoittamisen pakkoa. Tykkää kirjoittamisesta ja silloin, jos elämässä on tylsempi ajanjakso menossa eikä oikein mitään huvita niin muistaa: "hei minähän voin kirjoittaa!". Ja kun hetken pitää taukoa kirjoittamisesta niin aina innostus palaa uudelleen ja uudelleen. Kirjoittamisessa häntä kiehtoo eniten se, kun saa keksiä itse ihmiset, paikat ja tapahtumat. Toisten tekstejä lukiessa joku muu on keksinyt kaiken, itse kirjoittamalla taas saa päättää kaikesta. (Mikkanen – Leino 2022.)

Kirjailijalla ei ole mitään tiettyä kaavaa, millä hän lähtee hahmottelemaan uuden teoksen kokonaisuutta. Hän ei välttämättä tarvitse minkäänlaista suunnitelmaan, mutta toisinaan suunnittelee esimerkiksi sisällysluettelon, johon kuvailee mitä luvut pitävät sisällään. Joskus voi olla karkea juoni valmiina ennen kuin alkaa kirjoittamaan. **Mustissa vesissä**-kirjan kohdalla teki karkeaa suunnitelmaa, mutta ei mitään yksityiskohtaista. Lähinnä ajatteli, että mitä minäkin aikana voisi tapahtua (juhannus, heinäkuun alku). (Mikkanen – Leino 2022.)

Ideat kirjoihinsa kirjailija saa joskus jostain kuulemastaan/käymästään keskustelusta, joskus jostain televisio-ohjelmasta tai lukemastaan kirjasta. **Mustissa vesissä**-kirjan ajatus lähti hänen kaverinsa heittäjästä ajatuksesta sarjahukuttajasta kirjan aiheeksi. Kirjailija muistuttaa, että rikosjutut ovat siinä mielessä hankalampia kirjoittaa, ettei tule vahingossa kirjoitettua itseään pussiin. Esittämäni jatkokysymykseen siitä, saako kirjailija ideoita omasta elämästään tai käyttäkö hän läheisten repliikkejä kirjoissaan kirjailija vastasi, että ei kirjoita hirveästi omasta elämästä, mutta joskus on saattanut kirjoittaa ylös läheisten/tuttavien sanomia lauseita tai asioita. Kirjailija lisää kuitenkin, että "todellisuudessa kaikki, mitä elämän aikana on nähnyt, kuullut, kokenut, tuntenut, jollakin tavalla tulee teksteissä esille, vaikka konkreettisista oman elämän tapahtumia ei kirjoittaisikaan." (Mikkanen – Leino 2022.)

Kirjailijalla ei ole varsinaista päämäärää pyrkiä vaikuttamaan tai ottamaan kirjoituksillaan kantaa yhteiskunnallisiin aiheisiin, mutta esimerkiksi hänen esikoisteoksensa sijoittui sota-aikaan ja kirjassa kuvattiin maaseudun naisten elämää miesten ollessa rintamalla. Kirja onkin eräänlainen kunnianosoitus naisille ja kotijoukoille, jotka täällä selvisivät. **Mustissa vesissä**-kirjaan vaikutti jollain tavalla yhteiskunnallisesta näkökulmasta sarjahukuttajan mitätön motiivi tehdä hirveitä tekoja. Sarjahukuttajan tapaus oli ajankohtainen silloin (vuonna 2012), kun kirjailija alkoi kirjoittaa käsikirjoitustaan. Kirjailijan mukaan kuitenkin joutuu aina miettimään kirjan aihetta ajankohtaisuuden kannalta, että kiinnostaako kyseinen aihe lukijaa. (Mikkanen – Leino 2022.)

Haastattelun viimeinen teema käsitteli toiveita ja odotuksia niin kustantamon, kustannustoimittajan kuin kirjailijan omien kirjojen ja kirjoittamisen suhteen tulevaisuudessa. Kirjailijalle markkinointi on iso asia ja hän odottaakin kustantamolta mahdollisimman tehokasta markkinointia, että kustantamo sekä kirjailija että hänen kirjansa näkyisivät mahdollisimman paljon eri tapahtumissa, esim. kirjamessuilla. Hän toivoisi myös tietoa erilaisista tapahtumista, mihin voisi mennä markkinoimaan kirjaa. (Mikkanen – Leino 2022.)

Lisäksi toivoisi enemmän tietoa/apua kirjan saamisessa verkkokauppojen lisäksi myös kivijalkaliikkeisiin, että asiakaskunta laajenisi, sillä kaikkien pienempien kustantamojen kirjoja ei suinkaan oteta automaattisesti myyntiin jokaiseen kivijalkaliikkeeseen. Esimerkiksi heräteostokset joulusesongin aikana lisäisivät myyntiä, jos kirjoja löytyisi monesta eri kivijalkaliikkeestä. Kirjojen saaminen myyntiin kivijalkaliikkeisiin ei kuitenkaan yleisesti ole kirjailijan tehtävä. (Mikkanen – Leino 2022.)

Omien kirjojen ja kirjoittamisen tulevaisuuden suhteen kirjailijalla on kunnianhimoinen tavoite: "Toivon että vakiinnutan paikkani julkaisevana kirjailijana ja että saan itsestäni kaiken parhaan irti, jolloin kirjani saavat huomiota ja myyntiä." (Mikkanen – Leino 2022.)

Olen sukeltanut syvemmälle tekstiin ja oppinut tuntemaan sitä paremmin sekä "kirjeenvaihto" kirjailijan kanssa on avannut uusia ulottuvuuksia tekstiin, koska harvoin tavallisella lukijalla, joka ostaa/lainaa kirjan on mahdollista keskustella kirjailijan kanssa henkilöahmoista ja tapahtumista. (Leino 2021/2022: tutkimuspäiväkirja 4.11.2021.)

Kirjailijan kanssa tekemäni yhteistyö ja vuorovaikutus vaikutti myös minun ja tekstin suhteen syntymiseen. Minulla oli mahdollisuus esittää kirjailijalle tarkentavia kysymyksiä kirjan sisällöstä, hahmoista tai tapahtumapaikoista. Tämä auttoi luomaan syvempää suhdetta tekstiin, kun käsitys kirjan sisällöstä ei ollut vain omien tulkintojen varassa. (Leino 2021/2022.)

Kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyö on avainasemassa kirjantekoprosessissa. Toimiva ja luottamuksellinen yhteistyö mahdollistaa parhaan lopputuloksen, jossa kumpikin voi seistä ylpeänä tekojensa ja sanojensa takana. Kuten on jo käynyt ilmi, ensimmäinen toimitustyöni oli positiivinen ja itsetuntoa nostattava kokemus. Minun ja kirjailijan yhteistyö muodostui mutkattomaksi ja pystyimme keskustelemaan myös toimitustyön ulkopuolisista asioista. Koen tämän kertovan siitä, että olimme onnistuneet luomaan turvallisen ilmapiirin eikä vuorovaikutuksemme tarvinnut aina välttämättä olla niin sanotusti virallista tai pelkästään työhön liittyvää. Näin ollen kustannustoimittajana opin myös tuntemaan kirjailijaa paremmin, mikä taas auttoi toimitustyössä ymmärtämään kirjailijan tapoja ja kirjallisia maneeereja.

5 Lopuksi

Kustannustoimittajat ovat pysytelleet aina taustalla. Kirjoissa kerrotaan, kuka on tehnyt kannen, kuka on valokuvannut kirjailijan, missä teos on painettu, mutta kustannustoimittajan nimeä niistä on turha etsiä. Tämä siitakin huolimatta, että joissakin tapauksissa kustannustoimittajalla on hyvin merkittävä rooli kirjan valmistumisessa. Hyvä kustannustoimittaja, työnsä idun tajuava, ei kuitenkaan yritäkään nousta kirjailijan takaa framille, eturiviin kunniaa ottamaan, sillä se kuuluu kirjailijalle. Ja missään nimessä kustannustoimittaja ei saa alkaa ohjata kirjailijaa tekemään tekstiä, joka on enemmän kustannustoimittajan kuin kirjailijan näköistä. (Hänninen & Hänninen 2012: 176–177.)

Ylläoleva sitaatti Jera ja Jyri Hännisen teoksesta **Haluatko todella kirjailijaksi? – matkaopas kirjamaailmaan** tiivistää sen aivan perimmäisen ajatuksen, minkä pohjalta lähdin tekemään tätä tutkielmaa. Tarkoitukseni ei tietenkään missään vaiheessa ollut omia tekstiä, vaan nimenomaan kulkea kirjailijan rinnalla kohti yhteistä päämäärää.

Kustannustoimittajan ja tekstin suhdetta oli relevanttia pohtia jo ihan senkin takia, että idea tähän tutkimukseen lähti alun perin liikkeelle kysymyksestä: ”Kenen teksti lopulta on?” Aika pian tekstin työstämisen aloittamisen jälkeen sain huomata, että kyllä se teksti on kirjailijan eikä kustannustoimittajan. Kustannustoimittajalla on kuitenkin merkittävä rooli kustannusprosessissa ja kirjan työstämisessä, sitä tuskin kukaan voi kieltää.

Mahdollisuus toimitustyöhön antoi minulle kallisarvoista kokemusta kustannustoimittajan työstä ja koko kustannusalasta. Sain nähdä konkreettisen työn kautta, mitä unelma-ammattini todellisuudessa pitää sisällään sekä opin uutta eri ammattilaisten työskentelystä (graafikko, taittaja). Totuus kuitenkin on, että minulla on vielä paljon opittavaa kustannustoimittajan työstä. Työnkuva on laaja ja pitää sisällään paljon erilaisia elementtejä, joten kustannustoimittajan täytyy olla järjestelmällinen ja osata pitää niin sanotusti ”kaikki langat käsissään”. Kustannustoimittajan työhön liittyy myös paljon vastuuta, muun muassa tekstin oikeellisuudesta ja aikataulussa pysymisessä.

Näin jälkeenpäin tarkastellessani omaa työskentelyäni kustannustoimittajana – tekisin monta asiaa toisin. Toki nyt minulla on enemmän tietoa ja ehkä vähän taitoakin kuin toimitustyön alussa elokuussa 2021, jolloin olin aivan tietämätön. Minulla ei aluksi ollut edes mitään käsitystä siitä, mitä eri vaiheita kustannusprosessiin kuuluu. Jatkossa, jos minulle tulee vielä mahdollisuus tehdä

toimitustyötä, haluan olla enemmän tukena kirjailijalle sekä tehdä rohkeammin muokkausehdotuksia käsikirjoitukseen ja oppia perustelemaan omia ehdotuksiani paremmin. Haluan kehittyä kustannustoimittajana määrätietoiseksi ja huolelliseksi, mutta kuitenkin lempeäksi ja helposti lähestyttäväksi. Tutkijan roolissa on toki myös parannettavaa: panostaisin enemmän tutkimusaineistoon ja tuottaisin enemmän materiaalia tutkimuspäiväkirjaan sekä harjoittelisin lisää haastattelijana oloa.

Kirjailijan kanssa tekemäni yhteistyö antoi minulle positiivisen kokemuksen kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyöstä. Meillä oli yhteinen päämäärä, jota kohti menimme yhdessä työparina eikä missään vaiheessa tullut tunnetta vastakkainasettelusta. Kustantajan tuki oli minulle myös ensiarvoisen tärkeää ollessani ensimmäistä kertaa kustannustoimittajana.

Yhteenvedona voin todeta, että kustannustoimittajan ja tekstin suhde on erilainen verrattuna viihtyvän lukijan ja tekstin suhteeseen. Kustannustoimittajana suhde tekstiin syvenee työn edetessä ja vuorovaikutus kirjailijan kanssa syventää sitä entisestään, koska kustannustoimittajalla on mahdollisuus keskustella kirjailijan kanssa hahmoista ja tapahtumapaikoista näin ollen saaden ”sisäpiiritietoa” teoksen sisällöstä. Toisaalta kustannustoimittaja tekee tiiviisti työtä tekstin parissa ja samalla hän tekee omia johtopäätöksiä ja oivalluksia, jotka omalta osaltaan vaikuttavat tekstin suhteen muodostumiseen. Ja vaikka alusta asti oli selvää, että teksti on nimenomaan kirjailijan eikä kustannustoimittajan, muodostui minulle kuitenkin eräänlainen emotionaalinen suhde tekstiin ja se tulee olemaan minulle aina jollain tavalla merkityksellinen, sillä kyseessä on kuitenkin ensimmäinen toimitustyöni.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tehdä tunnetuksi tuntematonta kustannustoimittajan ammattia, sillä huomasin tutkimusta tehdessäni, että tutkimustietoa kustannustoimittajan työstä oli saatavilla aika vähän, esimerkiksi yksityiskohtaista kuvailua kustannustoimittajan työnkuvasta ei ollut. Haluankin tällä tutkimuksella luoda uutta tutkimustietoa kustannustoimittajan työstä.

Tässä tutkimuksessa olen keskittynyt konkreettiseen kustannustoimittajan työhön ja kustannustoimittajan ja tekstin suhteeseen sekä kustannustoimittajan ja kirjailijan yhteistyöhön oman työkentelyni kautta. Jatkotutkimuksessa voisi tarkastella, miten kaunokirjallisen teoksen toimitustyö eroaa esimerkiksi tietokirjan editoinnista ja vaikuttaako genre kustannustoimittajan työn kuvaan, ja jos niin miten? Tietokirjoissa on usein myös kuvia, joten mahdollisessa jatkotutkimuksessa voisi pureutua siihen, miten kuvien käyttö vaikuttaa kustannustoimittajan ja tekstin suhteeseen? Syveneekö suhde, kun kustannustoimittajalla on omien päätelmien ja kirjailijan vuorovaikutuksen lisäksi konkreettisia visuaalisia kuvia?

Lähteet

Tutkimusaineisto

MIKKANEN, MINNA 2022: Mustissa vesissä. Kouvola: Reuna Oy.

MIKKANEN, MINNA – LEINO, JOHANNA 2022: Minna Mikkasen teemahaastattelu kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyöstä 6.huhtikuuta 2022. Haastattelija: Leino. Kesto: 43min. Haastattelupaikka: Kuopio-Kouvola. Haastattelu toteutettu Teams-yhteydellä ja tallennettu ensin haastattelijan UEF Student One Drive-tilille, josta se on siirretty tutkijan vahvalla salasanalla suojatulle muistitikulle ja varmuuskopioitu vahvalla salasanalla suojatulle toiselle muistitikulle. Tutkija säilyttää tikkuja omassa hallussaan.

LEINO, JOHANNA 2021/2022: Tutkimus- ja havaintopäiväkirja elokuu 2021-huhtikuu 2022.

16.8.2021-25.4.2022. Päiväkirjan digitaalinen versio tutkijan hallussa. Säilytetään lukollisessa laatikossa.

LEINO, JOHANNA 2022: Keskustelumuistiinpanot tutkijan ja kustantajan välisessä keskustelussa 22.4.2022. Muistiinpanot tutkijan hallussa. Säilytetään lukollisessa laatikossa.

Tutkimuskirjallisuus

ARRAKOSKI, OLLI 2004: Kustantaminen eilen, tänään, huomenna. Teoksessa Kustannustoimittajan kirja. Toim. Teijo Makkonen. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys ja Vastapaino.

HIRSJÄRVI, SIRKKA & HURME, HELENA 2008: Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

HEIKKINEN HANNU L.T., ROVIO, ESA & SYRJÄLÄ, LEENA (toim.) 2006:

Toiminnasta tietoon – toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura.

HEIKKINEN, HANNU L.T., HUTTUNEN, RAUNO & MOILANEN, PENTTI 1999:

”Siinä tutkija missä tekijä”- toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena kustannus.

HUOVINEN, TERHI & ROVIO, ESA 2006: Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Toiminnasta tietoon – toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Toim. Hannu L.T. Heikkinen, Esa Rovio ja Leena Syrjälä. Helsinki: Kansanvalistusseura.

HYVÄRINEN, MATTI, NIKANDER, PIRJO & RUUSUVUORI, JOHANNA (toim.) 2017: Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

HÄGGMAN, KAI 2008: Paras tawara maailmassa – suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Otava.

HÄKKINEN, ARI, LOUHIKALLIO, TIINA & SOININEN, HEIKKI 2013: Oma asenne ratkaisee: Opiskelijan opiskelumotivaation tukeminen ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillisen opettajankoulutuksen kehittämishanke. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu

HÄMEENAHO, PILVI & KOSKINEN-KOIVISTO, EERIKA (toim.) 2014: Moniulotteinen etnografia. Tallinna: Ethnos ry.

HÄNNINEN, JERA & HÄNNINEN, JYRI 2012: Haluatko todella kirjailijaksi? – matkaopas kirjamaailmaan. Porvoo: Helsinki-kirjat.

INKINEN, TOMMI & LÖYTÖNEN, MARKKU 2014: Gutenbergista digiaikaan – tiedon vallankumoukset. Teoksessa Kirja muuttuvassa tietoympäristössä. Toim. Tommi Inkinen, Markku Löytönen ja Anne Rutanen. Suomen tietokirjailijat ry. Porvoo: Bookwell Oy.

KANTO, ANNELI 2020: Kirjoittamassa. Kouvola: Reuna Oy.

KOISTINEN, JAANA 2007: Kotimaisen kaunokirjallisuuden juhluvuodet. Teoksessa Kirjan matka tekijöiltä lukijoille – puheenvuoroja kotimaisen kaunokirjallisuuden luomisen ja lukemisen ehdoista 2000-luvulla. Toim. Tarja-Liisa Hypen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

KUULA, ARJA 1999: Toimintatutkimus – Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.

MAKKONEN, TEIJO (toim.) 2004: Kustannustoimittajan käsikirja. Suomen Kustannusyhdistys. Tampere: Vastapaino.

NIEMI, JUHANI 2007: Tekijät ja lukijat muuttuvilla markkinoilla. Teoksessa Kirjan matka tekijöiltä lukijoille – puheenvuoroja kotimaisen kaunokirjallisuuden luomisen ja lukemisen ehdoista 2000-luvulla. Toim. Tarja-Liisa Hypen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

PEHKONEN, KIRSI 2018: Käsikirjoituksesta kirjaksi – kuinka kirjailijat muokkaavat tekstiään? Kouvola: Reuna Oy.

PUUSA, ANU & JUUTI, PAULI (toim.) 2020: Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus.

PÖYSÄ, JYRKI, JÄRVILUOMA, HELMI & VAKIMO, SINIKKA (toim.) 2010:

Vaeltavat metodit. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

RUUSUVUORI, JOHANNA & TIITTULA, LIISA 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Tutkimushaastattelun käsikirja. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusu-
vuori. Tampere: Vastapaino.

RUUSUVUORI, JOHANNA, NIKANDER, PIRJO & HYVÄRINEN, MATTI (toim.) 2010:

Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

TIENARI, JANNE & KIRIAKOS, CAROL 2020: Autoetnografia. Teoksessa Laadullisen tutkimuksen
näkökulmat ja menetelmät. Toim. Anu Puusa ja Pauli Juuti. Tallinna: Gaudeamus.

TULISALO, TIMO 2004: Kirjan myynti ja markkinointi. Teoksessa Kustannustoimittajan kirja. Toim.
Teijo Makkonen. Suomen Kustannusyhdistys. Tampere: Vastapaino.

TORNAEUS, TARJA 2022: Kymmenen antoisaa vuotta. REUNA Bulletin 1/2022

UOTINEN, JOHANNA 2010: Kokemuksia autoetnografiasta. Teoksessa Vaeltavat metodit. Toim.
Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma ja Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain
Seura.

VILKKA, HANNA 2006: Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Verkkolähteet

Aalho, Jukka 2017: Kirjoittaminen ammattina – kuka elää kirjoittamalla?

<https://kertojanaani.fi/kirjoittaminen-ammattina/> Ks. 28.5.2022

Kielikello 3/1998: ISBN-, ISSN- ja ISMN-tunnus. <https://www.kielikello.fi/-/isbn-issn-ja-ismn-tunnus>
ks. 4.6.2022.

Kirjailijaliitto 2020: Vuosisadan mullistus. <https://kirjailijaliitto.fi/kirjailija-lehti-artikkeli/vuosisadan-mullistus/> Ks. 18.4.2022

Kirjailijaliitto 2020: Äänikirjojen kasvava myynti ei näy kirjailijan kukkarossa. – Kirjailijaliitto selvitti kirjailijoille vuonna 2019 maksettuja tekijänpalkkioita. <https://kirjailijaliitto.fi/uutiset/aanikirjojen->

[kasvava-myynti-ei-nay-kirjailijan-kukkarossa-kirjailijaliitto-selvitti-kirjailijoille-vuonna-2019-maksettuja-tekijanpalkkioita/](#) Ks. 29.5.2022

Kirjailijaliitto 2022: Ammattina kirjailija. <https://kirjailijaliitto.fi/medialle/ammattina-kirjailija/> Ks. 28.5.2022

Kohonen, Iina & Mustajoki, Henriikka 2021: Mikä ihmeen tutkimusetiikka? Vastuullinen tiede 25.8.2021. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/mika-ihmeen-tutkimusetiikka> Ks. 21.4.2022

Kustannustoimittajan blogi 2020: Miten tehdään äänikirja? <https://reunalla.fi/blogs/kustannustoitmittajan-blogi/miten-tehdaan-aanikirja> ks. 17.5.2022

Kustantaminen 2016: Kirja-alan faktaa. <http://kustantaminen.fi/pages/4/kustannusalan-lukuja-ja-muuta-tietoa/> ks. 16.4.2022

Kustantaminen 2016: Kustantamon tehtävät. <http://kustantaminen.fi/pages/3/kustantamon-tehtavat/> ks. 17.5.2022

Kustantaminen 2016: Kustantajan rooli. <http://kustantaminen.fi/pages/2/kustantajan-rooli/> ks. 17.5.2022

Miettinen, Nelli 2021: Kustannustoimittaja on kirjailijan sparraaja ja lukijan edunvalvoja. <https://www.tuumakustannus.fi/artikkelit/kustannustoimittajanmonetrootit> ks. 30.5.2022.

MTV Uutiset 2021: Äänikirjat huippusuosiossa, mutta se ei välttämättä näy kirjailijan kukkarossa – kustantaja eri mieltä. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/aanikirjat-huippusuosiossa-mutta-se-ei-valttamatta-nay-kirjailijan-kukkarossa-kustantaja-eri-mieltä/8276884#gs.265gcx> Ks. 29.5.2022

Opiskelun ja ammattitietoisuuden tietopankki: Kustannustoimittaja. <https://opiolemaan.fi/ammattinimike/kustannustoimittaja> Ks. 21.11.2021

Rivien välissä-blogi 2022: Kirjan vaiheet kustantamossa. <https://rivien-valissa.blogspot.com/2022/01/kirjan-vaiheet-kustantamossa.html> Ks. 19.5.2022

Reuna Publishing House verkkokauppa 2022: Kotijoukot. <https://reunalla.fi/products/kotijoukot> ks. 14.4.2022

Reuna Publishing House 2022: Meistä. <https://www.reunakirja.fi/my%C3%A4> ks. 14.4.2022

Suomen Kustannusyhdistys 2022: Tietoa yhdistyksestä. <https://kustantajat.fi/yhdistys/suomen-kustannusyhdistys> ks. 16.4.2022

Suomen Kirjankustantajat 2019: Kuinka käsikirjoituksesta syntyy kirja? <http://www.suomenkirjankustantajat.fi/kuinka-kasikirjoituksesta-syntyy-kirja/> ks. 16.5.2022

Suomen Kirjankustantajat 2019: Mitä kirjan kustantaminen on? <http://www.suomenkirjankustantajat.fi/mita-kirjan-kustantaminen-on/> ks. 16.4.2022

STT Info 2021: Helsingin kirjamesut avasi messukauden. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/helsingin-kirjamesut-avasi-messukauden?publisherId=1811&releasId=69923161> Ks. 4.6.2022.

TENK 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/HTK-ohje-2012>

TENK 2019: Ihmistieteiden eettisen ennako-arvioinnin ohje.

<https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/ihmistieteiden-eettisen-ennakoarvioinnin-ohje> Ks. 16.4.2022

YLE Uutiset 2021: Kymi Libri -kirjamesujen kävijämäärä ylitti odotukset: "Se oli selvä palaute, että nyt oli kulttuurin nälkä". <https://yle.fi/uutiset/3-12034437> Ks. 4.6.2022.

YLE Uutiset 2021: Dekkaritähtiä, elämäkertakirjailijoita ja paljon muuta – Messutoiminta palautui Jyväskylän Paviljonkiin, katso täältä Ylen lähetys. <https://yle.fi/uutiset/3-12193465> Ks. 4.6.2022.

Julkaisemattomat lähteet

Lehto, Toini 2021: Kirjanteon vaiheet. Kirjailijavalmennus-kurssi 15.9.2021. Ks. 16.5.2022

Lehto, Toini 2022: Kustannustoimittajan työ Reuna Publishing Housessa. 23.5.2022. Ks. 26.5.22

Liitteet

Liite 1: Tutkimushaastattelun kysymykset

Liite 2: Mustissa vesissä-kirjan kansikuva

Liite 3: Itä-Suomen yliopiston tietosuojaseloste

Liite 1

Tutkimushaastattelun kysymykset

A. Kirjailijan ammatti

1. Mikä on saanut sinut aikanaan innostumaan kirjoittamisesta? Kuinka kauan olet kirjoittanut?
2. Miten lähdet hahmottamaan teoksen kokonaisuutta?
3. Oletko osallistunut kirjoituskilpailuihin? Jos kyllä, mihin? Jos ei, haluaisitko?
4. Missä vaiheessa heräsi ajatus kirjojen julkaisemisesta?
5. Oletko koskaan suunnitellut jääväsi täysin vapaaksi kirjailijaksi?
6. Millaisia ajatuksia kirjan ilmestyminen herättää?

B. Kirjoittaminen

7. Minkälainen suhde sinulla on ylipäätään kirjoittamiseen?
8. Millaiset ovat sinun kirjoittamisesi päivärutiinit?
9. Mistä saat ideat kirjoihisi?
10. Haluatko mahdollisesti vaikuttaa/ottaa kantaa kirjoittamisellasi esim. yhteiskunnallisiin, ajankohtaisiin tai tabuna pidettyihin aiheisiin?

C. Kustantamon valinta/kustannusprosessi

11. Miten päädyit esittämään käsikirjoitusta juuri Reunalle?
12. Mikä oli tärkein kriteeri, kun valitsit kustantamoaa?
13. Harkitsitko ikinä kirjan julkaisemista omakustanteena?
14. Kustannusprosessiin liittyy erilaisia vaiheita. Millaisena/miten sinä kirjailijana näet kustannusprosessin? Mikä näistä kustannusprosessin vaiheista on sinulle kirjailijana mieluisin/epämieluisin? Miksi?

D. Kirjailijan ja kustannustoimittajan välinen yhteistyö

15. Millaista oli antaa ensimmäistä kertaa oma teksti toisen muokattavaksi?
16. Mitä ajattelisit, jos kustannustoimittaja ehdottaisi radikaaleja muutoksia käsikirjoitukseen? Esim. jonkin omasta mielestäsi olennaisen/merkittävän asian/tapahtuman/hahmon poistaminen.
17. Olet julkaissut tähän mennessä kaksi kirjaa ja kummassakin on ollut eri kustannustoimittaja. Miten koet tällaisen vaihtuvuuden? Haluaisitko, että olisi aina sama kustannustoimittaja?
18. Mikä on sinusta tärkeintä kirjailijan ja kustannustoimittajan yhteistyössä? Miksi?
19. Jos ajatellaan nyt tätä viimeisintä projektia Mustissa vesissä ja meidän yhteistyötämme, miten kuvailisit sitä? Mikä oli erityisen hyvää? Entä mitä voisi tehdä seuraavalla kerralla paremmin?

E. Toiveet/odotukset

20. Millaisia toiveita sinulla oli/on liittyen markkinointiin? Entä kirjan ulkoasuun/sen suunnitteluun?
21. Millaista tukea odotat kustannustoimittajalta? Entä kustantamolta?
22. Pitäisikö kirjan ilmestymisen jälkeen olla jokin ns. jälkihoitovaihe? Jos kyllä, niin minkälainen?
23. Minkälaisia haaveita/toiveita/odotuksia sinulla on tulevaisuudelle kirjojesi ja/tai kirjoittamisen suhteen?

Liite 2**Mustissa vesissä-kirjan kansikuva**

Kuva: Kuva: Reuna Publishing House verkkokauppa
(<https://reunalla.fi/products/mustissa-vesissa>)

Liite 3

TIETEELLISEN TUTKIMUKSEN

TIETOSUOJASELOSTE

Laatimispvm: 30.3.2022

Tietosuojaseloste sisältää ne tiedot, jotka tulee kertoa tutkittaville käsiteltäessä henkilötietoja tieteellisessä tutkimuksessa sekä käsittelytoimista tehtävän selosteen tiedot. Informointivelvoitteesta säädetään EU:n yleisen tietosuojasetuksen (EU 2016/679) artikloissa 12 – 14 ja käsittelytoimista tehtävästä selosteesta artiklassa 30. Henkilötietoja ovat sellaiset tiedot, joiden perusteella henkilö voidaan tunnistaa suoraan tai välillisesti esimerkiksi yhdistämällä yksittäinen tieto johonkin toiseen tietoon, joka mahdollistaa tunnistamisen.

Tietosuojaselosteen avulla voidaan huolehtia rekisterinpitäjän osoitusvelvollisuudesta. Osoitusvelvollisuus on keskeinen periaate tietosuojasetuksessa ja tarkoittaa, että rekisterinpitäjän on pystyttävä osoittamaan noudattavansa tietosuojalainsäädäntöä. Tietosuojaseloste voi toimia myös pohjana tutkittaville annettavan informaation laatimiseen.

1. Tutkimuksen nimi

Tuntematon taustavoima – toimintatutkimus kustannustoimittajan työstä. Pro gradu-tutkielma.

2. Tutkimuksen rekisterinpitäjä

Johanna Leino

Humanistinen osasto

Itä-Suomen yliopisto

johlei.student@uef.fi

050 553 2229

3. Tutkimuksen osapuolet ja vastuunjako

Tutkimuksen tekijä: Johanna Leino

Tutkimuksen ohjaaja: Risto Turunen

Haastateltava: Minna Mikkanen

4. Tutkimuksen ohjaaja, vastuullinen johtaja tai siitä vastaava ryhmä

Tutkimuksen ohjaaja: Kirjallisuuden professori Risto Turunen, Humanistinen osasto, Itä-Suomen yliopisto. risto.turunen@uef.fi, +358504329521

5. Tutkimuksen suorittajat

Johanna Leino (tutkimuksen tekijä) ja Risto Turunen (tutkimuksen ohjaaja)

6. Tietosuojavastaavan yhteystiedot

Johanna Leino, humanistinen osasto, Itä-Suomen yliopisto, johlei.student@uef.fi, 050 553 2229

7. Yhteyshenkilö henkilötietojen käsittelyyn liittyvissä asioissa

Johanna Leino

Humanistinen osasto

Itä-Suomen yliopisto

johlei.student@uef.fi

050 553 2229

8. Tutkimuksen luonne ja kestoaika

Kertatutkimus
mus🔍

Seurantatutki-

Tutkimuksen kestoaika 🔍 (kuinka kauan henkilötietoja käsitellään):

Tutkimus toteutetaan ajalla elokuu 2021-heinäkuu 2022 ja tietoja säilytetään tutkimuksen päättymisen jälkeen 5 vuotta.

Henkilötietojen käsittely tutkimuksen päättymisen jälkeen: ♂

Henkilötietoja sisältävä tutkimusaineisto hävitetään

Henkilötietoja sisältävä tutkimusaineisto arkistoidaan

ilman tunnistetietoja

tunnistetiedoin

Mihin aineisto arkistoidaan ja miten pitkäksi aikaa: Kahdelle muistitikulle tutkijan kotiin lukolliseen kaappiin 5 vuoden ajaksi tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

9. Mikä on henkilötietojen käsittelytarkoitus?

Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus on tieteellinen tutkimus.

Henkilötietoja käsitellään pro gradu-tutkielman tekemiseksi. Tutkimuksen yleisenä tavoitteena on tuottaa lisätietoa kustannustoimittajan tuntemattomasta ammatista ja työnkuvasta.

10. Millä perusteella henkilötietoja käsitellään?

Henkilötietojen käsittely edellyttää aina laista löytyvää käsittelyperustetta. Tässä tutkimuksessa käsittelyperuste 🔍 on:

yleistä etua koskeva tehtävä/rekisterinpitäjälle kuuluvan julkisen vallan käyttö, tarkemmin:

tieteellinen tai historiallinen tutkimus tai tilastointi

tutkimusaineistojen ja kulttuuriperintöaineistojen arkistointi

rekisterinpitäjän tai kolmannen osapuolen oikeutettujen etujen toteuttaminen

mikä oikeutettu etu on kyseessä:

rekisteröidyn suostumus ⁹

rekisterinpitäjän lakisääteisen velvoitteen noudattaminen

säädökset:

Tutkimuksessa käsitellään erityisiä henkilötietoryhmiä koskevia henkilötietoja tai rikostuomioihin ja rikkomuksiin liittyviä henkilötietoja ⁹. Niiden käsittelylle tarvittava erityisperuste on:

yleisen edun mukainen arkistointitarkoitus, tieteellinen tai historiallinen tutkimus, tilastointi

rekisteröidyn nimenomainen suostumus

tärkeä yleinen etu koskeva syy lainsäädännön nojalla

kansanterveyteen liittyvä yleinen etu

11. Mitä henkilötietoja tutkimusaineisto sisältää?

Nimi, nimenmukainen sähköpostiosoite, kasvot, ääni ja sukupuoli.

12. Mistä lähteistä henkilötietoja kerätään?

Henkilötietoja kerätään tutkimukseen seuraavista lähteistä:

Suoraan tutkimukseen osallistuvilta

Haastattelu

Videointi

Sähköinen kyselylomake (eLomake tai vastaava)

Postissa lähetettävä kyselylomake

Muu tapa, mikä: tutkijan tekemät havainnot haastateltavan kanssa tehdystä yhteistyöstä

Muualta kuin tutkimukseen osallistuvilta, mistä ja mitä tietoja:

Tutkittavalla ei ole velvollisuutta toimittaa tarvittavia henkilötietoja, osallistuminen on vapaaehtoista

13. Tietojen siirto/luovuttaminen tutkimusryhmän ulkopuolelle

Tietoja ei siirretä tai luovuteta tutkimusryhmän ulkopuolelle.

14. Tietojen siirto/luovuttaminen EU:n tai ETA:n ulkopuolelle

Tietoja ei siirretä tai luovuteta EU:n tai ETA:n ulkopuolelle.

15. Automatisoitu päätöksenteko

Automatisoidulla päätöksellä tarkoitetaan henkilön tiettyjen ominaisuuksien arviointiin tarkoitettua päätöstä, joka tehdään ainoastaan automaattisen tietojenkäsittelyn avulla ja josta aiheutuu rekisteröidylle oikeudellisia vaikutuksia tai joka muuten vaikuttaa häneen merkittävällä tavalla. Esimerkkejä automatisoidusta päätöksenteosta ovat mm. luottokelpoisuuspäätökset ja profilointi. Rekisteröidyllä on oikeus olla joutumatta automatisoidun päätöksenteon kohteeksi.

Tieteellisessä tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyä ei käytetä osallistujia koskevaan päätöksentekoon.

16. Henkilötietojen suojauksen periaatteet

Tutkimuksen osalta on tehty eettinen ennakoarviointi:

Kyllä

Puoltavan lausunnon antanut tutkimuseettinen toimikunta:

Ei

Tietojärjestelmissä käsiteltävät tiedot on suojattu seuraavasti:

käyttäjätunnuksella salasanalla käytön rekisteröinnillä kulunvalvonnalla (fyysinen tila)

muulla tavoin, miten:

Pseudonimisointi ja anonymisointi:

Tieteellisessä tutkimuksessa on tarpeellista säilyttää tutkimusaineistot, jotta tutkimustulokset voidaan verifioida ja jo kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan käyttää jatkotutkimukseen ja uusiin tieteellisiin tutkimuksiin. Tutkimusaineistot anonymisoidaan tai pseudonymisoidaan aina, kun se on mahdollista. Tutkimustulokset julkaistaan siinä muodossa, ettei yksittäinen henkilö ole yleisesti tunnistettavissa. Erityistapauksissa esim., kun haastatellaan kuvataiteilijoita heidän teoksistaan, voi olla perusteltua ilmaista tekijät.

Tässä tutkimuksessa:

- Aineisto anonymisoidaan aineiston perustamisvaiheessa (kaikki tunnistetiedot poistetaan täydellisesti, jotta paluuta tunnisteteolliseen tietoon ei ole eikä aineistoon voida yhdistää uusia tietoja)
- Suorat tunnistetiedot poistetaan aineiston perustamisvaiheessa
 - Pseudonymisoitu aineisto, jolloin tunnistettavuuteen voidaan palata koodin tai vastavan tiedon avulla ja aineistoon voidaan yhdistää uusia tietoja
 - Aineisto analysoidaan käyttäen vain epäsuoria tunnistetietoja
- Alkuperäinen aineisto sisältää vain epäsuoria tai pseudonyymejä tunnistetietoja
- Aineisto analysoidaan suoraan tunnistetiedoin, koska (peruste suorien tunnistetietojen säilyttämiselle): kyseessä on ammattinsa puolesta julkisuuden henkilö ja hän on suostunut tutkimukseen.

Suojatoimet arkaluonteisten tietojen osalta:

- Tutkimussuunnitelma
- Tutkimuksen vastuhenkilö, kuka:
- Henkilötietoja käsitellään ja luovutetaan vain tutkimustarkoituksiin ja toimitaan siten, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille
- Tutkimuksen osalta on tehty tietosuojan vaikutustenarviointi

17. Tutkimukseen osallistuvan oikeudet ja niiden mahdollinen rajoittaminen

Rekisteröidyllä on tietosuojasetuksen mukaan oikeus:

- saada tietoa henkilötietojen käsittelystä, ellei laissa ole erikseen säädettyä poikkeusta
- tarkastaa itseään koskevat tiedot
- oikaista tietojaan
- poistaa tietonsa (ei sovelleta, jos käsittelyperuste on lakisääteinen tai yleisen edun mukainen tehtävä)
- rajoittaa tietojensa käsittelyä

- vastustaa tietojensa käsittelyä, jos käsittelyperuste on yleinen tai oikeutettu etu
- pyytää itse toimittamiensa henkilötietojen siirtämistä rekisterinpitäjältä toiselle, jos käsittelyperuste on suostumus
- peruuttaa antamansa suostumus
- henkilötietojen oikaisua/poistoa/käsittelyn rajoitusta koskeva rekisterinpitäjän ilmoitusvelvollisuus
- olla joutumatta automaattisen päätöksenteon kohteeksi (rekisteröity voi sallia automaattisen päätöksenteon suostumuksellaan)
- tehdä valitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä

Rekisteröity voi käyttää oikeuksiaan ottamalla yhteyttä tutkimuksen yhteyshenkilöön tai tietosuojavastaavaan. Lisätietoja rekisteröidyn oikeuksista antavat tutkimuksen yhteyshenkilö ja/tai tutkimuksen tietosuojavastaava.

Jos henkilötietojen käsittely tutkimuksessa ei edellytä rekisteröidyn tunnistamista ilman lisätietoja eikä rekisterinpitäjä pysty tunnistamaan rekisteröityä, niin oikeutta tietojen tarkastamiseen, oikaisuun, poistoon, käsittelyn rajoittamiseen, ilmoitusvelvollisuuteen ja siirtämiseen ei sovelleta.

Tutkimukseen osallistuvan oikeuksista poikkeaminen on tarpeen ja perusteltua, jos tutkimuksella on yleisen edun mukaiset tarkoitukset ja tutkimukseen osallistuvan oikeudet todennäköisesti estävät tarkoitusten saavuttamisen tai vaikeuttavat sitä suuresti ja tällaiset poikkeukset ovat tarpeen näiden tarkoitusten täyttämiseksi.

Rekisteröidyn oikeuksista ei poiketa tässä tutkimuksessa

Seuraavista rekisteröidyn EU:n yleisen tietosuojasetuksen mukaisista oikeuksista tullaan todennäköisesti poikkeamaan tässä tutkimuksessa:

- Rekisteröidyn oikeus saada tietoa henkilötietojen käsittelystä (informointivoitteesta voi poiketa tieteellisessä tutkimuksessa tietosuojasetuksen art. 14 kohdan 5b perusteella, jolloin tulee tehdä tietosuojan vaikutustenarviointi)
- Rekisteröidyn oikeus tarkistaa itseään koskevat tiedot
- Rekisteröidyn oikeus tietojensa oikaisemiseen

- Rekisteröidyn oikeus käsittelyn rajoittamiseen
- Rekisteröidyn oikeus vastustaa henkilötietojensa käsittelyä

Perustelut rekisteröidyn oikeuksista poikkeamiselle:

Seuraavat suoja-toimet on toteutettu tässä tutkimuksessa, jotta tutkimukseen osallistuvan oikeuksista voidaan poiketa:

- Henkilötietojen käsittely perustuu tutkimussuunnitelmaan.
- Tutkimuksella on vastuuhenkilö tai siitä vastaava ryhmä.
- Henkilötietoja käytetään ja luovutetaan vain historiallista tai tieteellistä tutkimusta taikka muuta yhteensopivaa tarkoitusta varten sekä muutoinkin toimitaan niin, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille.
- Tutkimuksessa käsitellään ns. arkaluonteisia tietoja ja siitä on tehty vaikutus-arviointi, joka on toimitettu tietosuojavaltuutetun toimistoon ennen käsittelyn aloittamista.

